REDEMPTIO

A JÁSZ ÉS KUN TELEPÜLÉSEK HONISMERETI LAPJA

XXV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM | Ára: 300 Ft | 2018. ÁPRILIS

REDEMPTIO (latin szó, ejtsd: redempció) – visszavásárlás, megváltás, önmegváltás. A szó az 1745-ös jászkun redempcióra utal, amikor a jászok és a kunok példás összefogással, saját erejükből visszavásárolták régi kiváltságjogaikat. Mária Terézia magyar királynő 1745. május 6-án írta alá a jászok és a kunok redempcionális diplomáját.

A jászdózsai I. Jászkun honvéd emlékzászlóalj a jászberényi város napi rendezvényen *Fotó: Bugyi Gábor*

TARTALOM

Határvillongás az ágói határ miatt Berény és Árokszállás között 1672-ben ..... 2–3. oldal
Áldás a régi keresztre ..... 3. oldal
Jászapáti tűzoltásának története a kezdetektől a Jászapáti Önkéntes Tűzoltó Testület megalapításáig ..... 4–5. oldal
1878-ban Kozarek bakónak feladata volt Jászberényben (Gróf Szapáry Imre huszárkapitány meggyilkolása Jászberényben) ..... 5–7. oldal
Emlékezés régi jászberényi tanárokra VII. ..... 8–12. oldal
Tud itt valaki opletányt játszani? ..... 12–13. oldal
Körmendi Lajos, a tanár ..... 14–16. oldal
Évzáró és tisztújító közgyűlés Jászalsószentgyörgyön ..... 16. oldal
Elődeink üzenete a mának – Konferencia Karcagon ..... 17. oldal
Tsz Miatyánk Karcagról ..... 18. oldal
EMLÉKEINK SUBLÓTJÁBÓL
Régi jászberényi polgárházak 3. rész ..... 18–19. oldal
In memoriam Borbély Jolán (1928–2018) ..... 20–21. oldal
Gondolatok Józsa László: Fénysugarak Kunszentmárton múltjából című új könyvének olvasásakor ..... 21–22. oldal
Búcsú Baráth Miklós városvédőtől, múzeumbaráttól (1941–2018) ..... 23. oldal
VI. BORUM Bácskossuthfalván ..... 24–25. oldal
Székely Mihály művészete új nézőpontból ..... 26. oldal
Lengyel-Magyar Barátság Napja Jászalsószentgyörgyön ..... 27. oldal
EMLÉKEINK SUBLÓTJÁBÓL
Szárnyaszegetten ..... 28–30. oldal
Elismerések ... a Jászkunságból ..... 30. oldal
Verselő jászok és kunok ..... 30. oldal
Fiatal Jászsági Értelmiségiek Konferenciája Jászfelsőszentgyörgyön ..... 31. oldal
Honismereti találkozó Jászdózsán ..... 32. oldal
Lapunk szerzői ..... 32. oldal

Határvillongás az ágói határ miatt Berény és Árokszállás között 1672-ben

A török hódoltság idején több jászsági település is elpusztult. 1535-ben Borsóhalma lakossága a háborús pusztítások elől Jászberénybe menekült. A király a falu határát Jászberénynek ítélte, míg Borsóhalma újra fel nem épül (mint ismert, Borsóhalma nem épült fel újra). Az 1594-es év háborús csapásainak következményeiről, amelyet legfőképpen Giraj kán tatárjai okoztak, az egri vár 1594–95. évi számadáskönyvében feljegyezték, hogy Dósát és Négyszállást a tatárok elpusztították. Boldogháza lakói is elfutottak, s a település pusztán maradt. Mint Fodor Ferenc írta, Jászberény is „majdnem lakatlan volt" 1594–1617 között. Azonban a jász falvak Ágó, Négyszállás és Boldogháza kivételével újratelepedtek, s a hódoltság viszonyai között is tovább éltek.

Az elpusztult jász falvak területére a velük határos települések azzal az indokkal tartottak igényt, hogy azok lakosai hozzájuk menekültek, és a bekebelezett elpusztult települések után a befogadók megfizették azok adóját. A Magyar Kamara által 1667-ben kiadott levélből arról értesülünk, hogy az elpusztult Boldogháza területét *„elejitől fogvást"* a jászberényiek vették birtokba és a *„szokott adót"* is ők fizették. Azonban Boldogháza területére később az alsószentgyörgyiek is szemet vetettek. *(„Ladányszentgyörgyi… lakosok azon puszta Telek bírásáért ellenkeznek az említett jászberényiekkel")* A Kamara a jászberényieket megerősítette Boldogházára vonatkozó jogaikban.

Ahogy a kamara kacifántosan fogalmazott: *„ha pedig az felül megírt Ladányszentgyörgyiek nagy igazságukat azonosíthatják előttünk jövendőbe, azokat is készek vagyunk meghallgatni. Egyéberánt ha semmi igazságuk nincsen ahhoz a pusztatelekhez, hogy minden tovább való alkalmatlanságtól és hatalmasságtúl el legyenek és az jászberényieket azon Boldogháza puszta telekben semmi módon ne háborgassák s velük ne ellenkezzenek hagyjuk és parancsoljuk."*

A négyszállási telekre Árokszállás és Berény is igényt tartott. Bár a jászberényi török oklevelek arról tanúskodnak, hogy a pusztát a berényiek hasznosították. 1665-ben Mehmed egri pasa úgy tudta, hogy a hatvani eminek (török pénzügyi tisztviselők) a Négyszállás nevű pusztát régóta Berénynek adták. A pasa utasítása szerint Négyszállás pusztát, mivel a város vállalta a megállapított bérösszeg kifizetését, továbbra is Berénynek kell adni. 1668-ban újra ők kapták meg a töröktől Négyszállást. 1667-ben a Kamara is megerősítette a berényiek jogait Négyszállásra. Azzal az indokkal, hogy Ágó lakossága Árokszállásra menekült, az ágói telket értelemszerűen a befogadó település vette igénybe, pontosabban annak módosabb gazdái és peregrinusai (jövevények). Azonban Ágót a király által 1667-ben kinevezett Andrássy Miklós jászkun főkapitány kapta meg örökös joggal. Tőle vette meg a Füleken lakó gyöngyösi Pethő János 1000 r. Ft-ért, aki a királytól *„kihalás címen"* Ágóra és a jászberényi Szentimre pusztára adománylevelet nyert, s birtokát elfoglalni törekedett. Emiatt a berényiek és az árokszállásiak Zichy István kamarai elnöknek tiltakozó levelet küldtek. Mint írták, *„Agó még a török világ előtt jászföld volt, azonban elpusztulván a falu lakosai Árokszálláson telepedtek meg, s többen is vannak mint magok az Árokszállásiak, s ezek régen ki is szállottak volna régi lakhelyökre, de Agót Árokszállással együtt a hatvani bég birván, ettől való féltökben nem mertek oda visszaszállani, azonban a nádori illetményt attól a többi jászokkal együtt fizették; Szentimre pedig csak kápolna és soha telek nem volt, kérik tehát a kamarát, hogy e birtokukban őket Pethő János ellen védelmezzék meg."* Az árokszállási elöljáróknak minden bizonnyal igaza volt, mert 1699-ben Ágón Pentz kamarai biztos 111 családfőt írt össze.

A jászberényi határban található Szent Imre pedig a régészeti terepbejárások tanúbizonysága szerint egy, a tatárjáráskor elpusztult falu volt, amely később nem települt újra. Szent Imre neve az oklevelekben először 1500-ban fordult elő, amikor is II. Ulászló, mint a saját birtokában levő területet jászberényi Sándor Mártonnak, testvérének Györgynek, valamint fiaiknak, Mihálynak és Gáspárnak, illetve Ferencnek, Pálnak és Jánosnak új adomány címén adományozta. Nemes berényi Sándor Márton feltehetően a kapitányok közül való volt, aki pozícióját felhasználva, némi turpisság árán *(„arról a pusztáról elegendő levelet és írásos anyagot bírt, de közvetlen elődünk, a szépemlékezetű Mátyás király urunk halála után… a levelek elvesztek")* akart és tudott szert tenni nemesi birtokra, és szakított ki egy nem jelentéktelen földdarabot azok közül, amelyekkel korábban a jászberényi magisztrátus rendelkezett. Feltehetően emiatt vezethették rá az oklevélnek a berényi levéltárban elhelyezett példányára a következő mondatot: *„Ulászló adománya a Sándor család részére Jászberény városa ellen"*.

Hogy a berényiek és árokszállásiak panasza meghallgatásra talált-e és miként, nem tudhatjuk. Tény azonban, hogy 1670 április 3-án Kassán az egri káptalan előtt gyöngyösi Pethő János 1000 magyar forintért eladta „örökösen" Szentimre és Ágó pusztát a jászberényieknek és az Árokszállásiaknak. Berényre és Árokszállásra ruházta az összes, újabb és régi, adománylevelet, melyek e pusztákra vonatkoztak. Dr. Kele József 1904-ben napvilágot látott munkájában, „A Jász-Kunság megváltása," olyan adatot közölt, mely szerint a jászberényiek Szentimre pusztáért 500, az árokszállásiak Ágóért szintén 500 forintot fizettek. Vele szemben Kiss József úgy tudta, „A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatóságfa idején" című munkájában, hogy az árokszállásiak 700 Ft-ért váltották meg Ágót.

A magyar királyi kamara 1667. évi intézkedésének, amellyel Négyszállást Berényhez csatolta és Ágónak az árokszállásiak által történő megváltása következtében Jászberénynek és Árokszállásnak, pontosabban Négyszállásnak és Ágónak közös lett a határa. Nos, ennek a közös határnak a pontos meghatározása okozott villongást a két jászsági település között, amelynek tényét még 27 évvel később is szükségesnek tartotta feljegyezni Johann Christoph Franz Pentz egri kamarai prefektus összeírásában. Mint Jászárokszállásról írta: *„határában egy árok és egy kevés legelő pereskedés tárgya"*. Hild Viktor kéziratos naplójában azt jegyezte fel, hogy a határvillongás megszüntetéséről dönteni hivatott, alább olvasható, betűhíven közölt do-

kumentum a 19. század végén még a Jász Múzeum tulajdonában volt.

„Mi Nemes Jász Árokszállási Fű Biró Szabó Geörgy melleten lévő esküt személyek Thót Geörgy, Nemes Fekete Márton, Jakus Márton, Moczár János, Bozóki Thomás, Kis Ádám, Mihály Mester, Bordás Geörgy etc. Agyuk tudtokra minden rendben, és méltóságban helyheztet Urainknak, mind mostaniakk, mind utánnuk következendőkk; azok successorinak (örököseinek), és legatariussinak (maradékaiknak) hogy mink lévén villongásban Nemes Jász Berény Szomszéd Urainkkal, a Kis Aárok mellett lévő Jól részre való darab földfelől, egyenlő akaratbúl confugiáltunk (segélyért folyamodtunk) mostani Nemes Jászság Fő Kapitánnyához, Nemzetes és vitézlő Sz. Király Andrási Miklós Urunkhoz eő kegyelméhez praefigált (kitűzött) eő Kegyelme egy Terminus napot, kin a' földnek villongása mennyen mindenek előt világosságra. Mely napon, ugymint Die Octavba Mensis Aprilis, A° 1672 (1672. évben, április hó nyolcadik napján), mi egéß Falu akarattyából ki mentünk a' Berény Urainkkal egyetembe', és aszt kivántuk, hogy eő kegyelmeközül, emberséges ßavahihető emberekkel, akár másunna' valókkal, akár maguk között valókkal bizonícsák meg, hogy a kis Aárok hasítya az Ágói és Jáßberény határt. Annakokáért a' Jáß Berény Szomszéd Uraink és Csányonis, ugymint Kocsis Pál annor/um circ/iter/ (éves, körülbelül) 103, Jász Berény Uraink közül Perniz András annor cirk 70, Jász Ferenc annor cirk 60, nemes Kovács András annor cirk 55, Szántó Márton annor cirk 60, nemes Gyopai Gergely annor cirk 47, Nemes Császár Mihály annor cirk 72, Szabó János annor cirk 50, Edőcz Pál annor cirk 45, Terennyei Albert annor cirk 70, Csonka István annor cirk 78, Kele Demeter annor cirk 40 hitekkel megerősíttették, a kis Aárpk tetején, hogy Dél része a Berény földet, Északi része az Ágói földet egyenesen hasíttya a kis Aárok, ide lévén Halasi János Urunk is akkor a Nemes Jászság lovas ispánnya. Annak okáért adtuk az kezünk írásával és Jászság erős pecsétével megerőssitet levelkünket. Nemes Jász Berény Fű Bíró Uraink levén Baranyai János, Padányi Geörgy mellette lévő esküttek Nemes Sebők Mátyás, Juhai Imre, Urbán Bálint, Muhorai Lukács, Jász Ferencz, Kele Demeter, Márton Deák, Perniz András, Balog Imre, Edőcz Pál, Szőcs Gergely, Perniz Tamás, Balog György, akkorbéli Nemes Jászok kapitánnya Thót Lőrincz, Thót Mátyás, Szabó Geörgy, Thót János, Kovács András, Simon János, Nagy Márton, Gottán Márton, Kovács Mihály Uraimék. Valaki penig mi közülünk, avagy Jász Berény Uraimék közül ez kötést fölbontja, annak kötése ezer Tallér lészen. Praesentibus perfectis exhibitus constitutis (jelen végzésünket kiadtuk). Jász Berény Die 9 aprilis 1672.

Palla István keze vonása

Fekete Márton keze vonása"

A jászok autonómiájának szerves része volt, hogy saját vitás ügyeikben, jelen esetben két jász kommunitás ügyében, maguknak kellett dönteniük. Amint a fentebbi dokumentumból látható, a négyszállás és ágó között húzódó határ meghatározásához a jászárokszállási és jászberényi illetékesek igénybe vették egy 103 évesnek mondott csányi illetőségű tanú, Kocsis Pál vallomását is. Részt vett a határ megállapításában az árokszállási és berényi főbíró mellett Tóth Lőrinc az *„akkorbéli Nemes Jászok kapitánya"* is. Azt is láthatjuk, hogy a dokumentumot hitelesítő jászberényi Palla István és árokszállási Fekete Márton írástudatlanok voltak. ***Dr. Selmeczi László régész***

Áldás a régi keresztre

Jászalsószentgyörgy római katolikus templomában a virágvasárnapi szentmise 2018. március 25-én a hagyományos barkaszenteléssel kezdődött és egy nagyon régi kereszt megáldásával ért véget. A régi keresztet a Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület nevében Simon Károly, az egyesület elnöke adta át ünnepélyesen Soós Tamás esperes plébános úrnak, aki köszönettel átvéve, megáldotta azt.

Ennek az eseménynek a hírértékét, különlegességét az adja, hogy ez a kereszt még a település régebbi templomából származik, amely 1703-tól 1790-ig állott fenn. Lényegében az 1793-ra elkészült mai templomunk helyén. Nem gondolhatta azt senki, hogy évszázadok elteltével a régi templomból valami még ismertté válik. Azt tudjuk, hogy a szép barokk keresztelőkút, melyet 1703-ban községünk első papja Gyetvay Mihály vásárolt az egyetlen, ami a régi templomból származik.

Nagy volt a meglepetésünk, amikor a 89 éves Kovács Gergelyné, Margit néni felajánlotta helytörténeti egyesületünknek a régi keresztet, melyet a család mindig nagy becsben tartva megőrzött. Apáról fiúra, illetve lányra szállt a kereszt története is. Margit néninek egy Varga nevezetű őse a mai templom építéséhez ökrös fogatával szállította a faragott köveket a Mátrából. Ezt a hosszú utat többször is megtette, s ezért kapta ajándékba a keresztet, amelyre már az új templomban nem volt szükség, mivel oda az adakozó hívek teljesen új kegytárgyakat vásároltak.

Egyesületünk úgy döntött, hogy az a leghelyesebb, ha a kapott keresztet átadjuk – helyesebben mondva – visszaadjuk a templomnak. Azt rögtön láttuk, hogy a korpusz kidolgozottságában mestermunka, de restaurálásra szorul. Ezért Simon Károly elvitte a jászberényi Sisa István faműves restaurátorhoz, aki térítésmentesen elvégezte rajta a javításokat, szépen felújította a korpuszt, s a keresztfát. Szerinte is nagyon régi ez a hordozható kereszt, melynek alkotója hársfából faragta ki a korpuszt finom, aprólékos munkával.

Ezentúl ez a régi, művészi értékkel bíró kegytárgy a templombelső egyik falát fogja díszíteni minden hívő ember nagy megelégedésére.

Lukácsi László helytörténeti kutató

Kovács Gergelyné, Simon Károly, Soós Tamás plébános ***Fotó: Marton Rita***

Jászapáti tűzoltásának története a kezdetektől a Jászapáti Önkéntes Tűzoltó Testület megalapításáig

A tűz elleni védekezés végigkíséri Jászapáti történetét. A város vezetői már korán felismerték a gyors tűzjelzés fontosságát, városi szabályrendeletekben éjjeli őrök felállítására adtak utasítást. A városi tanács már 1746. július 3-i jegyzőkönyvében úgy határozott, hogy *„Mivel a szárasság rövid napok után beáll, azért elsőben a toronyban három strázsák lesznek, kik ott fognak vigyázni.”* Ez az intézkedés alapozta meg a toronyőri intézményt, amely egészen a 20. századig megmaradt. *„A toronyban 2 vigyázót fogadnak, akiknek a Város Cassájábul csináltatandó egypár Szűr, Juh bőrrel megbélelendő nadrág, avagy csizma a részekre applicáltatik és egy Juh bőr bunda. Elvégeztetett, hogy ennekutánna, mind fertály, mind óra minden hosszas strópha és harmónia nélkül megkiáltasson és annak végben vitelére két őrállók a toronyban hállyanak, Más kettő a Városban vigyázást tegyen kiáltás nélkül.”*

A toronyőrök éjszakánként óránkénti kiáltással figyelmeztették az embereket az idő múlására sőt, hogy a vízre és a tűzre legyenek kellő tekintettel. A toronyőrök a tüzet a legrégibb időtől kezdve harang félreveréssel jelezték. Amelyik kerületben volt a tűz, annyit kongattak a nagyharanggal és arra a részre, tűzték ki a piros zászlót a toronyban. Jászapáti 6 kerületre volt osztva, annyit kongott félre a harang, ahányadik kerületben volt a tűz és kis megszakítással újra és újra kezdte.

A kerületek elnevezése és száma:

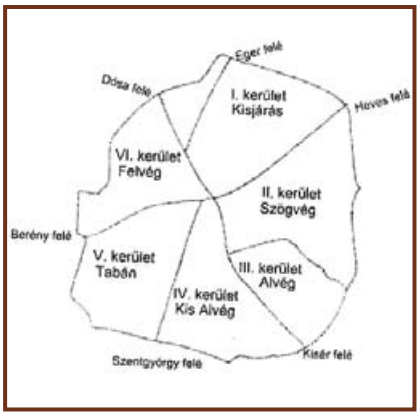

Később a két torony között egy nyilat is a tűz irányába fordítottak, amely este pirosan világított.

A városban kiküldött őrök kötelessége volt a tűzfigyelés, és az éjszaka kóborló egyének szemmel tartása, mert gyakran ezek közül kerültek ki a gyújtogatók.

A jászapáti templom

A tüzek oltása is szabályozottan történt

350. A tűzeset alkalmával elrendelik:

1. *„Utasíttatik a belrendőr és a községi összes rendőri személyzet, hogy a tűzjelzése esetén mindannyian először a községházhoz a fecskendők felszerelésére siessenek.*
2. *Éjjeli tűzvész esetén az utczai lámpák azonnal meggyújtassanak.*
3. *A hydrophor készen, s felszerelve álljon.*
4. *2-ik Bíró úr szerezzen be minden fecskendő és lajtkocsihoz egyszerű üveges lámpákat.”*

A céheknek és mindenféle mesterembereknek elsősorban, de a férfi lakosságnak is kötelessége volt a tűz oltásnál segédkezni, a népségnek vizet hordani, a gazdáknak fogattal részt venni.

A város elöljárói fontos tűzrendészeti, mai szóval építés hatósági intézkedéseket is hoztak a tűzesetek megelőzésére. Jászapáti városában akkoriban a régi nádfedeles házak voltak a jellemzők, melyek nagyon tűzveszélyesek voltak, hiszen a szabad kémények is sárral tapasztott nádból készültek, hamar elszurkosodtak, könnyen kigyulladtak. *„Minden ember a kéményét tisztán tartsa, aki rossz megújítsa, mert ha rossznak találtatik, le vonattyuk.”* Az akkor használatban volt sárral tapasztott nádfalú kémények ugyanis könnyen tüzet fogtak, s ha az évi vizsgálatnál rossznak találtak, egyszerűen horoggal lerántották.

A későbbiekben mindinkább egész sorát találjuk a hasonló intézkedéseknek, amelyek mind azt mutatják, hogy az építkezések terén igyekeztek rendet tartani, valamint a tűzeseteket megelőzni. A mai katasztrófavédelmi szervezethez hasonlóan, már ekkor is nagy hangsúlyt helyeztek a kéményekkel kapcsolatos feladatokra. Az 1800-as évben már kéményseprőt is alkalmaztak, a város épületein levő 21 kémény évi seprésére. Elhatározták, hogy a fakémények helyett kőkéményeket állítanak.

A városi tanács rendeletben tiltotta meg a tűzveszélyes tevékenységeket, és komoly büntetéseket adott a szabályok megszegőinek. Nagy figyelemmel volt a tüzes pernye kihordókra, a pipázókra, a tiltott helyen tüzelőkre. *„Rago Apollónia tűzzel fenyegető asszony iránt Inquisitiót tesznek és kérik a Fő Kapitány urat, hogy nevezettet a Districtusok által a Correctorea Házban Szegedre küldettessék.”* 1803-ban elrendelték *„Béres Gergely tébolyodott Lakosnak házánál véghez vinni szokott kártételek eltávoztatására való nézve és hogy házánál gyulladást vagy más egyéb gyilkosságot el ne kövessen, itten Városunk közönséges házánál vasson tartattni rendeltetik.”* 1811-ben szigorúan megtiltották *„A Száraz Malmok alatt való pipázás kemény büntetés alatt egy átallyában tilalmaztatik.”* A rendtartások szigorú betartatását jelzi, hogy 1822-ban *„Dobóczi Mihály és tüzes pernyét az ólba kiöntő leánya egy napi áristom szenvedésére itiltetnek.”*

Jászapáti 1876-ban elvesztette a városi rangot, ez nem hatott ösztönzőleg az akkor szerveződő testületekre, így a tűzoltóságra sem, ezért maradhatott ki a község az 1870-es években megszülető tűzoltóságok sorából.

Amint a járgányos cséplők, utána tüzes géppel hajtott cséplők is használatba jöttek (a 19. század végén) megszűnt a nyomtatás, a tűzveszély megelőzése

érdekében a község szélén jelölt ki a tanács közös rakodókat. A veszély azonban itt is fennállott, mert több esetben is tűz ütött ki. Valószínűleg ennek köszönhetően is döntött úgy a település vezetése, hogy a régi járási ház lebontásánál az épület alapozásában talált gránit és bazalt kövekből a községháza bal oldalán elhúzódó kis utcát kikövezik. Ez azért volt nagyon fontos, mert így a községháza udvarát sáros időben is meg lehetett közelíteni.

Ugyanis itt tárolták a tűzoltószereket. A tűzrendészet fejlesztéséről szóló 1936. évi X. törvénycikk kötelezővé tette a nagyobb községek, így Jászapáti számára is, hogy állandóan riasztható tűzoltóságokat tartsanak készenlétben. Ez vezetett a Jászapáti Önkéntes Tűzoltó Testület megalapításához: 1938. június 25-én.

Irodalom:

Rusvay Lajos: Jászapáti története, Jászapáti, 2003

Jászapáti és Vidéke című hetilap, 1912. május 26.

Dr. Berki Imre múzeumigazgató

1878-ban Kozarek bakónak feladata volt Jászberényben (Gróf Szapáry Imre huszárkapitány meggyilkolása Jászberényben)

1878. február 12-én tragikus gyilkosság történt Jászberényben, amelynek híre minden fővárosi lap címoldalára rákerült. Gróf Szapáry Imre honvéd huszárszázadost egy tiszttársa agyonlőtte a jászberényi huszárlaktanyában. Ebben a rövid tanulmányban a korabeli sajtó híreire alapozva megelevenítjük a magyar laktanyákban addig szinte példa nélküli gyilkosság előzményeit, hátterét és a felelősségre vonást. Röviden bemutatjuk a tragikus sorsú Szapáry Imre gróf huszárszázadost is.

A Szapáry család régi nagy tekintélyű nemesi család, amely Veszprém megyei Szapár helységről kapta a nemesi előnevét. A család első ismert tagja Szapáry György, aki a 16. század közepén 1560 körül élt és a török elleni harcban szerzett érdemeket. A család egyik első leghíresebb tagja Szapáry Péter, aki I. Leopold császártól kapott a török elleni harcban kitűnt vitézségéért *„arany sarkantyús vitézi rendet."*

Tragikus hősünk édesapja Szapáry (III.) József és felesége, a gyöngyösi Orczy Anna volt. A családnak négy gyermeke született Sarolta, Gyula, Iván és Imre. Testvérek közül a leghíresebb Szapáry Gyula politikus lett, aki Heves és Külső-Szolnok főispánja és 1890–1892 közötti időszakban Magyarország miniszterelnöke volt. Emellett több kormányban miniszteri feladatot is betöltött. Abban az időben, amikor bátyja Szapáry Gyula Heves és Külső-Szolnok vármegye főispánja volt, Imre töltötte be a vármegye főjegyzői tisztségét. Szapáry Imre aktívan részt vett Heves vármegye gazdasági egyesülete munkájában és 1865-ben tartott közgyűlésen az igazgatóság választmányába is beválasztották. A *Vadász és Versenylap* újság hírei alapján 1860-tól haláláig rendszeresen szerepelt a lóversenyekkel kapcsolatos események rovatában. Egyrészt a saját lovait futtatta, másrészt mint a lóversenyek rendezője is volt. Ha angol telivérek vásárlása történt, vagy nagyértékű fogadásokra került sor, akkor szinte biztosra vehető volt,

Szapáry nemesi címer

hogy Szapáry Imre gróf ezeken az eseményeken részt vett. A gróf a kultúra iránt is érdeklődött, az ő vezetése alatt 1862 tavaszán kezdte meg működését a „Gyöngyösi Műkedvelő Társaság."

Az előadásokat kezdetben az Orczy kastély házi színpadján tartották. Az Országos Erdészeti Egyletnek is alapítványi tagja volt. Az alapítvány tőkéjét jelentősebb összeggel támogatta.

Szapáry Imre 1873 februárjában eljegyezte báró Rudits Petronella kisasszonyt, Bács megye köztiszteletben álló volt-főispánjának leányát. Április 29-én a lipótvárosi templomban csöndben megtörtént a fiatalok esküvője. A visszafogottság oka, hogy a vőlegény nővérét, Saroltát – akinek férje Alexander von Auersperg volt – néhány hete temették el. Az esküvőn jelen volt bátyja Szapáry Gyula, aki abban az időben belügyminiszter volt. Az esküvői szertartást Göndöcs Benedek apát végezte.

A sors csapásai a fiatalokra ezután következtek. Házasságuk nem tartott soká, felesége, Petronella fiatalasszony 1875. június 7-én szívbajban tragikusan, 27 évesen meghalt.

A fővárosi lapok nagyon sokat foglalkoztak Szapáry Imre vagyoni helyzetének meggyengülésével, amit senki nem cáfolt, és nem is vontak vissza. Szapáry Imrét Őcs. és Apostoli király Felsége 1876. március 12-én Bécsben kelt határozatával a lovasságnál századossá nevezték ki.

Szapáry Imre (1838–1878)

A tragédia 1878. február 12-én történt. Gróf Szapáry Imre honv. huszárkapitányt egy tiszttársa a jászberényi laktanyában agyonlőtte. Meglepő volt, hogy a gyilkosságról elsőnek a *Vadász- és Versenylap* február 13-án megjelent száma számolt be.

(folytatás a 6. oldalon)

(folytatás az 5. oldalról)

„Éppen lapunk sajtó alá rendezése menetelekor vettük rossz hírt. Még nem tudjuk a részleteket e gyászos esetről.” A gróf épp ez év júniusában töltötte be volna negyvenedik életévét. Nagyon ritka dolog, hogy egy tisztet – ráadásul aki egy nagytekintélyű történelmi család tagja – egy másik tiszttársa a laktanyában megöli. A sajtó azonnali módon rácsapott a hírre, és mint napjainkban a bulvárhírekben sok ellenőrzés nélküli(ál)hírt is közöltek az újságok.

De mi volt a gyilkosság indoka? Az első hírek szerint egy iszákos, romlott erkölcsű hadnagy (Tóth nevű) lőtte le a grófot, midőn éjjel ágyában feküdt. Bosszú, sérelem mi történhetett, találgatott mindenki. Az első hírek szerint a hadnagy *„nem tisztelve kardbojtját,”* ismételten ittas állapotban jelent meg a szolgálaton. A tiszttársak elmondása szerint, Szapáry gróf mint főnöke többször a legbarátságosabban figyelmeztette őt négyszemközt. Még a gyilkosság napján is kedvezett Tóth hadnagynak, hiszen a Budapesten tartózkodó parancsnokához írt jelentésében megvédte őt. *„Közlegényből küzdte fel magát a tiszti rangig és ha elbocsájtják a szolgálatból akkor kenyér nélkül marad.”* – védte későbbi gyilkosát Szapáry gróf.

A legtöbb félrevezető és valótlan információ a gyilkosságot elkövető személyről jelentek meg. *„A gyilkos Tóth honvéd huszárhadnagy keresztneve István és erdélyi származású. Mindig torzsalkodó, durva ember volt és az ezredénél nem szerették.”* Először az újságírók arra sem figyeltek fel pontosan, hogy a gyilkos neve nem Tóth István, hanem Tóth Ferenc volt. Emiatt tévesen írták, hogy erdélyi származású ember Szapáry gyilkosa. A sajtót tájékoztató Galgóczy Gusztáv honvéd lovas főhadnagy külön levelet írt a hamis hírt lehozó újság szerkesztőségének: *„… a honvédlovasságnál van egy erdélyi származású Tóth István nevű hadnagy; nehogy azonban félreértés történjék az olvasó közönség körében, ki kell jelentenünk, hogy a gróf gyilkosa nem Tóth István, hanem a tisza-igari származású Tóth Ferenc nevű hadnagy volt.”*

Tóth Ferenc negyvenhárom éves, tisza-igari születésű ember. Huszonegy évet szolgált, előbb a közös hadseregben, ahol csak őrmesteri rangig vitte, majd a csendőrségnél. Két éve került a honvédséghez és másfél éve helyezték Jászberénybe. Közben tisztiti vizsgát tett és hadnagy lett. Előtte Nagyváradon szolgált, de iszákossága miatt áthelyezték a jász fővárosba. Gyakorta pénzzavarba keveredett. Szapáry Imre többször kisegítette a bajból, mint közvetlen parancsnoka. *„Mint felettese mindig ö közölte vele a felsőbb helyről érkező megrovásokat, például fizetés levonásokat. Tóth Ferenc lassan abba hitbe került, hogy a gróf a rosszakarója. A gyilkossághoz a végső lökést az adhatta, hogy egy szolgálati vétségért húsznapi szobafogságra ítélték. Szapáry gróf hirdette ki neki az ítéletet és megparancsolta neki, hogy a büntetést már másnap délben kezdje meg és a század vezetését adja át más tisztnek.” „Ezt soha nem fogom megtenni , inkább vegyék el az életemet”* – mondta a hadnagy és másnap reggel elkövette az aljas gyilkosságot.

A gyilkosság reggelén sokáig járt fel alá a lovával a gróf lakása előtt. Aztán hirtelen leugrott a nyeregből s bement a kapitány szobájába. A gróf éppen öltözködéshez készültés alsó ruhában állt a szoba közepén. Tóth Ferenc szó nélkül rántott elő a dolmánya alól egy nagy huszár-revolvert és kétszer rálőtt a századosra. A gróf rögtön meghalt, a gyilkos pedig lovára pattanva szolgájával együtt elvágtatott.

Amikor szobájában felfedezték a bűncselekmény áldozatául esett grófot, azonnal kiderült, hogy Tóth Ferenc hadnagy követte el, aki reggel nála volt, és utána lóra ülve elmenekült. A gyilkost üldöző huszárokat báró Vever hadnagy vezette. Állítólag oly sietve kaptak lóra, hogy a karabélyokhoz töltényeket sem vittek magukkal. Az újsághírek szerint *„véres tette után lóra kapott és szolgájával elnyargalt.”* Az üldöző csapat Jászapátinál elvesztette a gyilkos nyomát – mint mondták – rá is lőttek, de nem találták el, csak a lovát sebesítették meg, amely megvadulva száguldott tovább. Gyöngyösön fölnyergelt paripa várt rá, nyeregbe pattant és vágtatott tovább. *„Kis-Kürüben beült egy kocsmába és itt iddogált. Ekkor érkezett oda az üldöző csapat és közülük elsőnek egy őrmester rohant be az ivóba. Tóth Ferenc pisztolyt szegezett rá, de az őrmester kiütötte kezéből s a fegyver a földön sült el. E pillanatban lépett be a szobába Schuster főhadnagy is és elfogták a gyilkost.”* Szolgájával együtt a fővárosba vitték, hogy a dandártörvényszék elé állítják.

Az országos szenzációvá vált jászberényi merénylet áldozata gróf Szapáry Imre huszárszázados volt, gróf Szapáry Gyula miniszterelnök testvéröccse. Ez az gyilkossági eset az egész magyar sajtót felrázta, és szinte minden újság példa nélküli módon kutatta a bűnügyi háttér okait. Több mint 30 évvel a gyilkosság után még elemzések jelentek meg, hogy milyen indítékok érlelték meg az eset elkövetését. Egy újságíró egy okot is talált. *„Pár héttel ugyanis a*

MURA-SZOMBATH, SZÉCS-SZIGETHI GRÓF SZÁPÁRY IMRE saját; továbbá **almási idősb Báró Rudics József**, ő. cs. kir. apostoli Felségének valóságos belső titkos tanácsosa, a szt. Gergely rend közép-keresztese; özvegy **Gróf Szápáry Józsefné**, született **Báró Orczy Anna**, csillagkeresztes hölgy; nemkülönben ifjabb **Báró Rudics József, Gróf Szápáry Gyula**, valóságos belső titkos tanácsos, a vaskorona rend nagykeresztese és neje **Gróf Festetich Karolina**, csillagkeresztes és palota hölgy: végre **Gróf Szápáry Iván** nevekben mélyen szomorodott szívvel jelenti hőn szeretett s felejthetlen neje, illetőleg leánya, menye, testvére és sógornéjok

MURA-SZOMBATH, SZÉCS-SZIGETHI GRÓF SZÁPÁRY IMRÉNÉ,

született

ALMÁSI BÁRÓ RUDICS PETRONELLÁNAK

boldog házassága 3-ik, életének 27-ik évében, f. évi junius 7-én reggeli fél 6 órakor szív szélhűdés folytán bekövetkezett gyászos kimultát.

A boldogult hűlt tetemei f. hó 9-én d. u. 5 órakor fognak Ó-Kigyóson beszenteltetni, — s ugyan e hó 10-én Gyöngyösön örök nyugalomra tétetni.

Az engesztelő szent mise áldozatok pedig ugyancsak e hó 11-én fognak Gyöngyös, Karácsond, Bács-Almás Kúnbaja, Szabadka és Ó-Kigyóson a mindenhatónak bemutattatni.

Kelt Ó-Kigyóson, 1875. junius 7-én.

merénylet előtt Tóth Ferenc, házassági célból szabadságot kért. A házasságból nem lett semmi, mert a nő, akit el akart jegyezni, időközben másnak adta oda kezét. Kissé késve tért vissza a szabadságáról és Szapáry azzal fogadta, hogy olvassa el a „Borsszem Jankó" legújabb számát, ahol megtalálhatja azt a minősítést, ami az ő eljárására illik." Ez a tanács pedig így hangzott: „Rossz bika az, mely egy tehén miatt elhagyja a csordát."

Szapáry Imre gyilkosa Tóth Ferenc honvédhadnagy felett nem a budapesti dandártörvényszék ítélkezett. A katonai törvényszék döntése alapján Jászberényben ítélkeztek felette. Jászberényben a gyilkos személye ellen nagy volt a felháborodás. Az utcákon nagyon sokan tiltakoztak, és a parancsnokság be is záratta a kaszárnyakaput. Csak este kísérték át a bűnöst a törvényszéki börtönbe, ahol a katonai bíróság foglya volt. A Fővárosi Lapok 1878. február 22-i száma azt írta: *„Tóth Ferenc hadnagy meg van törve és teljesen érzi nagy bűnének terhelő voltát. Fogházi szobájában lázas gyorsasággal járkál és keveset eszik. A bűnvizsgálat ellene rövid időn befejeződik."*

Az áldozatot Jászberényben felravatalozták a helybeli laktanyában, elbúcsúztatták és még aznap Gyöngyösre szállították, ahol a családi sirboltba eltemették.

A temetésen jelen volt gyászoló édesanyja és fivére, Szapáry Gyula gróf.

Rövid időn belül összeült a haditörvényszék, amely két hadbíróból és három tisztből állt, akik már le is utaztak Jászberénybe.

Az ítélet kihirdetése és a végrehajtása nem sokat váratott magára. Honvédtiszti körök feszülten várták mi lesz e szomorú eset vége. Az újságok részletesen beszámoltak az ítélet kihirdetéséről. Halálra ítélték, és a katonai bíróság ítélete alapján a jászberényi megyeháza udvarán fogják felakasztani. Még a gyilkos is azt hitte, hogy az ítélet kihirdetése után három óra múlva már ki fogják végezni. Először megfosztották katonai egyenruhájától és polgári öltözéket adtak rá.

A halálos ítélet végrehajtása Kozarek Ferenc hóhér feladata volt. Hóhércsaládból származott, mivel apjának a testvérbátyja volt a brünni hóhér. Egyébként Kozarek Ferenc volt az első államilag bejegyzett ítéletvégrehajtó, amely tisztséget a monarchia idején, a kiegyezést követően vezettek be.

Mai világunkban amikor szerencsére már nincs halálbüntetés, nem tudjuk, hogy abban az időben a hóhérmesterség apáról fiúra szállott. Talán legenda, talán igaz a történet, hogy Kozarek az 1880-as években Nagyváradon egy kivégzés teljesítése végett megjelent és az Apolló szállóban szállt meg.

A szállóvendégek amikor meghallották azonnal kiköltöztek, mert nem akartak csak egyetlen éjszakát is egy fedél alatt tölteni a hóhérral. Annak a közmondásnak is meg van az alapja: magában eszik, mint a hóhér. A régebbi világban a hóhérnak nem volt szabad együtt, vagy egy helyen étkezni másokkal, mert amihez hozzá nyúlt, az már senkinek se kellett.

Ez is csak egy érdekesség, hogy Kozarek Ferenc volt az utolsó bakó, akit hóhérnak neveztek, mert az utódjának, Bali Mihálynak már m. kir. ítélet-végrehajtó volt a foglalkozásának hivatalos neve.

Visszatérve a történetünkre, Tóth Ferenc két napot töltött a siralomházban. Hírek szerint lapozgatta az imakönyvét és papot kért. A kivégzés reggelén öt órakor költötték fel *„nyugodt álmából."* A szabályzat szerint elkészítette végakaratát holmijáról. A jászberényi börtön udvarán reggel hét órakor összegyűlt az egész jászberényi katonaság. A bitófa két méter magas volt. A hóhér összekötözte a kezét, lábát ráállította a zsámolyra.

Tóth Ferenc szólni próbált: *„Vitézek!"*, de a hurok torkába fojtotta a szót, csak azt tudta elrebegni *„Isten önökkel, uraim."* A hóhér két jelszót mondott legényeinek, mire kirántották alóla a zsámolyt. Hat másodperc múlva már nem élt. A bakónak ez volt a hatvanhatodik akasztása. Tóth Ferenc egy óráig függött az akasztófán, és csak éjjel temették el egy durván ácsolt koporsóban.

A bitókötelet a meggyilkolt Szapáry Imre egy barátja vette meg a bakótól.

Széchy Szigeti Muraszombati

Gróf SZAPÁRY IMRE

magyar királyi honvéd huszár századosnak

ma 1878. év február havának 12-én élte 40-ik évében történt gyászos kimultát, mély megilletődéssel jelentik az összes m. kir. honvéd tisztikar nevében

szerető bajtársai

a Jászberényben levő m. kir. honvéd tisztikar.

A boldogultnak hült tetemei f. hó 14-én délelőtt 11 órakor a helybeli laktanyában fognak beszenteltetni és ugyanazon napon a családi sirboltba Gyöngyösre szállittatni.

Kelt Jászberényben, 1878. február 12-én.

Források

Pesti Napló, 1910. május (61. évfolyam, 103–128. szám) 1910. 5. 15. / 115. szám

Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1876. (3. évfolyam, 1–44. szám) 1876. 4. 10. / 8. szám

Vadász- és Versenylap 22. évfolyam, 1878. 2. 13. / 7. szám

Fővárosi Lapok 1878. február (27–49. szám) 1878. 2. 14. / 37. szám

Fővárosi Lapok 1878. február (27–49. szám) 1878. 2. 15. / 38. szám

Fővárosi Lapok 1878. február (27–49. szám) 1878. 2. 19. / 41. szám

Fővárosi Lapok 1878. február (27–49. szám) 1878. 2. 20. / 42. szám

Fővárosi Lapok 1878. február (27–49. szám) 1878. 2. 22. / 44. szám

Fővárosi Lapok 1878. február (27–49. szám) 1878. 2. 28. / 49. szám

Fővárosi Lapok 1878. március (50–75. szám) 1878. 3. 6. / 54. szám

Vasárnapi Újság 1878. március 17. http://epa.oszk.hu/00000/00030/01250/pdf/01250.pdf

Metykó Béla helytörténeti kutató

Emlékezés régi jászberényi tanárokra VII.

Az előző részben írtam, hogy a 20. század első felében, egy időben kezdett tanítani a főgimnáziumban két nagy tudású mennyiségtan-természettan tanár, Józsy Ferenc és Gergely Adolf.

Kezdettől fogva eredményesen dolgoztak együtt az iskolai munkában és az iskolával kapcsolatos rendezvényeken. 1926-tól pedig Józsy Ferenc igazgatóként támogatta, segítette Gergely Adolf egyedülálló aviatikai (a repüléssel kapcsolatos) munkáját. A sorozatom VI. része Józsy Ferenc, ez a mostani írás pedig Gergely Adolf emlékére készült.

Gergely Adolf (1876–1944) Aszódon született 1876. szeptember 26-án. Édesapja Grün Lipót, édesanyja Stern Hanna volt. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában, illetve Jászberényben végezte Grün Adolf néven, ugyanis ekkor még édesapja vezetéknevét használta. Aszódon az evangélikus négyosztályos gimnáziumba járt. Az 1890/91-es tanévben, a IV. osztályban a Petőfi önképzőkör tagjaként pályázati dolgozatára dicséretet kapott. A *Petőfi-ünnepen* pedig Petőfi Sándor A hazáról című versét szavalta, s mint a leggyakorlottabb szavalót 2 ezüst forinttal díjazták.

Az 1891/92-es tanévtől már a jászberényi főgimnázium tanulója volt. A főgimnáziumi évkönyvekben, még az érettségi évében is Grün Adolfként szerepelt. Mikortól Gergely Adolf? Nem találtam rá választ. Az 1891/92-es tanévben V. osztályos volt, az önképzőkör tagjaként az évzáró gyűlésen dicséretet kapott versenyszavalatáért, a következő tanévben pedig már a szabadon választott költemény elszavalásáért a *negyedik jutalmat* és a kör díját is elnyerte.

VII. osztályban az önképző kör aljegyzője volt, s ebben az évben a szavalatáért az *első jutalmat* (1 darab 10 frankos arany) kapta a Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár adományából. 1894. január 6-án Jókai Mórnak, a nemzet koszorús írójának 50 éves írói jubileuma alkalmából ünnepséget rendezett az iskola. Az ünnepségen *„Kis J. Simon Judit cz. balladáját szavalta el jó felfogással és alakító hangszínnel.”* Tagja volt a Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírókörnek, s év végén kiváló szorgalmáért és előmeneteléért dicséretet kapott.

VIII. osztályosként a gyorsírókör első jegyzője, s az önképző kör főjegyzője lett. Közreműködött november 1-jén az 1848-49-es szabadságharc névtelen hőseinek emlékünnepségén. Ez évben a köri évzáró gyűlésen *Arany János Walesi bárdok* című balladáját szavalta el, *első jutalmat* nyert. Tanulmányi eredménye fokozatosan javult, az utolsó tanévben már csak tornászásból volt kettese, a többi tárgyból egyest kapott. (Az egyes volt a legjobb jegy.) Az évzárón a Moskoviz Jónás-alapi jutalmat kapta, melynek összege 104 korona és 12 fillér volt.

Az osztályból, érettségi után egyedül ő választotta a tanári pályát. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult, s mennyiségtan-természettan szakos tanári oklevelet szerzett.

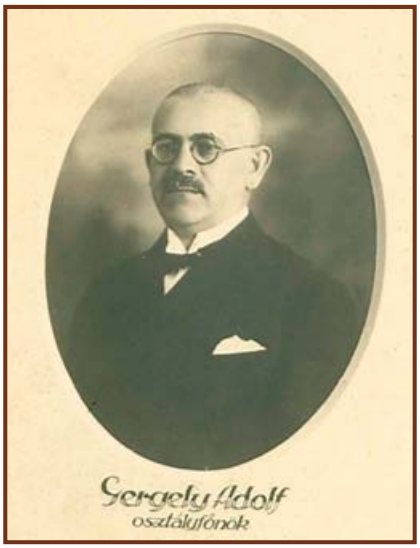

Az 1926/27-es érettségi tablón szereplő kép

Tanári pályája 1905-től a pancsovai főgimnáziumban indult. (Pancsova Szerbiában, a Temes folyó bal partján terül el, a Temes innen két kilométernyi távolságban torkollik a Dunába.) Az érettségi időpontja és a pancsovai pályakezdés között 10 év telt el. Mi lehetett az oka? Lehet, hogy nem az érettségi évében kezdte az egyetemet, vagy másutt dolgozott? 1907-ben nevezték ki rendes tanárrá. 1913-ban lett a Természettudományi Társulat tagja, derül ki a Természettudományi Füzetek – A Délmagyarországi Természettudományi Társulat 1913. évi (37. szám) Közlönyéből.

„A pancsovai magánlakása a magyar színekhez hűséges tanítványainak iskolája és második otthona volt. Magyar nemzethűsége miatt Pancsován börtönbüntetést szenvedett, majd innen a szerb uralom kiutasította. Mint a magyar sors számüzöttje így került Jászberénybe.” – olvasható az 1939/40-es tanévi értesítő búcsúzójában.

Pancsován vette feleségül a 11 évvel fiatalabb Deutsch Ernesztinát. 1911-ben Pancsován született leányuk, Gergely Irén. *1914. X. 23-tól 1915. április haváig hadszíntéri szolgálatot teljesített.*

A Gemeinsames Zentralnachweise-bureau világháborús veszteséglistákat állított össze a sebesültekről és a betegekről is, amelyeket közhírré tett. Az 1925 június 2-i számban olvasható: *„Gergely Adolf, Lt., k. u. LIR. Nr.7, Aszód, 1876, krank, Offiziersspital des Frauenvereins in Szeged.”* Azaz Szegeden a Nőegylet Katonatiszti Kórházában feküdt betegen. Magyar királyi honvéd népfölkelő főhadnagyként a kardokkal ékesített bronz Signum Laudis, a Károly csapatkereszt és a Háborús Emlékérem tulajdonosa volt.

1920-ban lett a jászberényi főgimnázium rendes tanára, ahol a mennyiségtan és a természettan mellett a német nyelvet, a rajzoló geometriát, sőt több tanévben a gyorsírás rendkívüli tárgyat is tanította. Több osztálynak volt osztályfőnöke. Az 1926/27-es osztályában már 4 leány is érettségizett.

Mindig arra törekedett, hogy minden diákot hozzásegítsen tehetségének kibontakozásához. A tanórán kívül is sokat foglalkozott a diákokkal a tanári könyvtár őreként, az ifjúsági gyorsíró körben, az 1923/24-es tanévben alakult, az *önmunkásság gyakorlására, a testi munka megbecsülésére szolgáló* az ifjúsági könyvkötészetben, az ifjúsági Aero-körben, melyeknek vezetőtanára volt. *Szigorú, de igazságos bírája volt tanítványainak, ki az ifjú lélekfejlődés ferde kinövéseit irtotta. Anyagi és más természetű bajaikban vigasz és áldozatos megsegítés volt előttük mindig nyitott szíve-lelke.* – olvasható az 1939/40-es tanévi értesítőben.

A szülőknek is igyekezett segítséget adni a gyermekeik neveléséhez. Az 1921/22-es tanév első iskolai szülői értekezletén az *akarat neveléséről* hallottak tőle előadást a jelenlévők. Az 1937/38-as tanévben pedig *A gyermek értelmességének vizsgálata* címmel számolt be az iskolában végzett vizsgálatokról, melyet megelőzött a vizsgálat céljainak bemutatása. Az intelligencia mérését a Binet-Simon eljárással végezték.

A vizsgálat elvégzéséhez a *fővárosi pedagógiai szeminárium lélektani laboratóriumának nagyhírű vezetőjétől Cser János úrtól* kaptak segítséget. A tanév végi értesítőben olvasható, hogy Gáspár Gyula, akkori tanügyi tanácsos hivatalos látogatása során méltatta a korszerű tehetségvizsgálatot. *„Kiemelte, hogy a tanár külön szülői értekezleten tájékoztatta a város társadalmát 140 tanulóra vonatkozólag végzett érdekes és messze kiható fontos-*

ságú vizsgálatot az egyéni tulajdonságok megállapítása, gyermeklélektani törvényszerűségek kutatása érdekében. Kiváló pedagógiai érzékre vall, hogy az intézet néhány önképzőköri tagját munkatársainak nyerte meg, és az intézet ifjúságát a szó szoros értelmében önmaguk megismerésére eszméltette."

1923/24 tanévtől rendkívüli tárgyként, évente váltva VII. illetve VIII. osztályosoknak fizikai gyakorlatokat vezetett. S évente olyan tanulmányi kirándulásokat szervezett, amelynek témája, helye kapcsolódott a tanításhoz. Fontos volt számára, hogy az elméletben tanultakat gyakorlatban is lássák a tanulók. A következőkben teljesség igénye nélkül sorolom fel, hogy évente milyen területeken bővíthették a tanulók az ismereteiket.

Diákjai tanulmányozták a svábhegyi csillagvizsgáló berendezését, a műszerek használatát, s jártak a budapesti Corvin filmgyárban, mátyásföldi repülőtéren, ahol gyönyörködtek a pilóták repülésében, a csepeli repülőgépgyárban és a csepeli rádióállomáson. A budapesti Országos Meteorológiai Intézetben *megtekintették a meteorológiai elemek mérésére szolgálóműszereket és bepillantást nyertek a meteorológiai elemek összefüggésébe, vagyis az időjóslásba.* Budaörsön a vitorlázó repülést figyelték meg, s kaptak magyarázatot a látottakra.

A salgótarjáni vízválasztói villamos centrálé, a palackgyár, a kőszénbánya és Rimamurányi Vasművek szintén a széleskörű ismeretek megszerzését eredményezte. Tanulmányozták a jászberényi Pollák fényképészeti műteremben folyó munkát.

Néhány ismeretszerző kirándulás dátumhoz kötve. Az 1927/28-as tanévben a VII. osztályosok a jászberényi földmíves iskolában jártak, ahol szakszerű magyarázatot kaptak a traktor, a gázmotor, az akkumulátor, a meteorológiai eszközök, gazdasági berendezések szerkezetéről, működéséről.

A VIII. osztályosokkal októberben megtekintették a jászberényi nagyfeszültségű távvezetékek elhelyezését és a transzformátorházat, márciusban a lakihegyi rádióállomást, a Stúdiót, a svábhegyi csillagvizsgálót, májusban a jászberényi Erzsébet-közkórház Röntgenlaboratóriumát.

1932. február 23-án a VI. VII. VIII. osztályosok, közel 100-an, a Térképészeti Hivatalban megismerkedtek *a házi térképezés gyakorlati részével, tanulmányozták a fényképezéssel történő terepfölvételt.* Ez év novemberében pedig a *légi síkfotogrammétria kidolgozó eszközét, a képtranszformátort és a légi sztereofotogrammétria műszerét, a sztereoplanigráfot tanulmányozták.* S még aznap a Pasteur intézetben is jártak. 1935. január 10-én a város hangosfilm mozigépét tekintették meg a nyolcadikosokkal. 1938. márciusában a VIII. osztályosok Budapesten, a Közforgalmi Repülőtéren a repülőgép rádióval való irányítását figyelték meg.

Gergely Adolf a szakmai tanulmányi kirándulások mellett Magyarországot is felfedeztette diákjaival, de színházi előadások, operaelőadások is szerepeltek a programjaikban. Így például 1922-ben tanulóival négy napot töltött Diósgyőrben és környékén. 1924/25-ös tanévet követően a Balaton *páratlan szépségű partjának nevezetesebb pontjait* – Siófok, Balatonföldvár, Keszthely, Hévíz, Badacsony, Balatonfüred, Tihany – tekintette meg 25 tanulóval. A VIII. osztályos tanulókat 1927-ben is elvitte a csepeli rádióleadó állomásra, este pedig a Nemzeti Színházban Madách: Az ember tragédiája című előadást tekintették meg. 1929-ben a Nemzeti Színházban Moliere: A képzelt beteg című vígjátékát látták a szakmai programok után a VIII. osztályosok.

1924-ben már a nagy tervek megvalósítása érdekében a VIII. osztályosokkal határozott céllal vizsgálta meg a csepeli rádióállomás felszerelését és működését, s 1925-re elkészült az iskola saját rádióállomása. Gergely Adolf így írt erről: *„Az 1924. év július havában megtartott tanulmányi kirándulás utolsó programpontja volt a csepeli rádió leadóállomás megtekintése. Ez a látogatás ébresztett bennünk vágyat arra, hogy intézetünkben fölvevő állomást létesítsünk a rádiotelefon részére. Még nem is sejtettük, hogy mennyi munkával jár majd, csak azt éreztük, hogy a jászberényi gimnázium ezzel nemcsak tudományos célt kíván elérni, nemcsak a tanítás területét óhajtja szélesbíteni, hanem a város kulturájának is szolgálatot tesz vele.*"

A csepeli rádió különleges hangversenyeket közvetített, melyeket *„városunk közönsége is élvezhette a gimnázium fizika szertárában, ahol oly erősen lehetett hallani ezeket az előadásokat, mintha ezek közvetlen közelünkben lettek volna.*" 1925 júniusától a csepeli rádió, sajnos szüneteltette a hangversenyek közvetítését – tudósított a Jász Hírlap június 14-én.

Az iskolai rádió első működtetéséről érdekes történetet osztott meg velünk Boros Dezső matematika-fizika szakos tanárkollégám: *„1925. december 1-jén indult hivatalosan a rádió műsorszórás Magyarországon. A kísérleti adások kezdete azonban már hónapokkal korábban elkezdődött. 1975-ben – az 50. évforduló évében – két olyan férfivel volt alkalmam beszélgetni, akik 1925-ben gimnazisták voltak Jászberényben és ott voltak a gimnázium dísztermében, amikor Gergely Adolf tanár úr beavatta az érdeklődő jászberényieket a rádiózás rejtelmeibe.*

A tanár úr meghívta a város érdeklődő polgárait, nemcsak gimnazistákat az első kísérleti adás meghallgatására. Az általa megépített detektoros készüléket a díszteremben helyezte el. Az adást egy tölcséres gramofon hangszóróján keresztül hallgathatták volna. A megadott időpontban, és még azután is csak sercegés volt hallható. A percek múlásával a jelen lévők egyre türelmetlenebbek lettek. Olyanok is voltak, akik csalódottságuknak adtak hangot és megkérdőjelezték a tanár úr hozzáértését.

A hivatalos kezdési időpontot követő huszadik percben aztán tisztán megszólalt a hangszóró. A bemondó elnézést kért, hogy technikai okok miatt húsz perc késéssel kezdhetik meg a kísérleti adást. Ezt követően nem nehéz elképzelni, a jelen lévők lelkesen ünnepelték a tanár urat. Sajnálom, hogy a történetet elmesélő volt diákok nevét nem tudom ide írni."

Az 1924/25-ös tanévi értesítőben az alábbiak jelentek meg: *„Nem lennének pontosak intézetünk ezévi történetének feljegyzett adatai, ha a rádióállomás létesítésével kapcsolatban nem emlékeznénk meg Gergely Adolf r. tanárról, ki az eszmét elsőnek vetette fel és annak megvalósítása és e hatalmas technikai vívmány megismertetése körül, Józsy Ferenc r. tanárral együtt, megörökítésre méltó érdemeket szerzett.*"

Ebben az értesítőben *A reálgimnázium rádióállomása* címmel megjelent Gergely Adolf írása is, melyben szól az iskolai rádióállomás létrehozásának ötletéről, annak megvalósításáról, jellemzőiről és köszönetet mond mindazoknak, akik segítették az ötlet megvalósítását.

Segítette az önképző kör munkáját is, hiszen diákkorából ismerte annak hasznosságát. Hathatós közreműködése volt *„mind az Olvasókör megalkotásában és a köri látogatások ellenőrzésében, mind a tanulóifjúság munkakedvének élesztésében és ébrentartásában.*" Rendszeresen tűzött ki önképzőköri pályatételeket, javította, értékelte is a beérkezett pályamunkákat. Sőt az 1932/33-as iskolaév értesítőjéből kiderül, hogy az önképző körben matematika előadássorozatot szervezett, így írtak erről: *„Különösen tanulságos volt a Gergely Adolf tanár úr lelkes irányítása mellett lefolyt matematikai előadássorozat (6 ülésen 14 előadás), amelyen a kör tagjai élvezetes és magasnívójú szabadelőadásokat hallottak a kör matematikusaitól a régi egyiptomiak számtani és geometriai ismereteiről, Thalesről, Phytagorasról és iskolájáról, az ókor három geometriai problémájáról, Euklides geometriájáról és V. posztulátumáról s 7 előadásban Bolyai geometriájáról.*"

Önképző köri előadások alapozták meg a Gergely Adolf által 15 évig vezetett aero-köri diákmunkát is. Osztályfőnöke volt azoknak a tanulóknak, akik

(folytatás a 10. oldalon)

(folytatás a 9. oldalról)

az 1925/26-os tanévben előadásaikkal elindították az aero-kört. Négy hetedikes tanuló Természettudományi Közlönyökben keresett anyagot önképző köri előadásához. Végül mind a négyen a kormányozható léghajóval és repülőgéppel kapcsolatos, egymással összefüggő témát dolgoztak fel.

Az előadásokra való felkészülés sok időt, gyakorlást igényelt, s szemléltetniük kellett rajzokkal, modellekkel. Az osztálytársaiktól kaptak segítséget, akik rajzokat szerkesztettek, papírsárkányt, egy egyszárnyú repülőmodellt készítettek. A felkészülési időben, segítségként a repülőgépről, az aviatikáról, a budapesti Bocskai-iskola aero-körének műhelyéről, munkájáról hallottak előadást, láttak egy filmet. 1926 januárjában voltak is tanulmányúton a Bocskai-iskolában.

Ezt a látogatást viszonozták a bocskaisok 1926. február 7-én, amikor is a négy diák nagy sikerrel megtartotta aviatikai előadását, s egy ötödik tanuló rövid összefoglalással zárta az előadást. Ezt követően február 17-én, a budapestvidéki tankerületi királyi főigazgatóság jóváhagyásával, megalakult a jászberényi gimnázium aero-köre.

Az aero-kör célja: „*…a repülés elméleti és technikai alapjának megismertetése, a motor nélküli siklórepülés gyakorlása beleállítható az iskolai tanítás és nevelés szolgálatába – a tanulók különösebb megterhelése nélkül, s hogy az ifjúság ilynemű munkája alkalmas a repülés gondolatának elterjesztése a nemzeti védelem érdekében.*” – írta Gergely Adolf 1935-ben az év végi értesítő sokoldalas értékezésében.

Az 1927/28-as tanévben az „*aviatika tárgyú, fizikával, meteorológiával, technikai és földrajzi ismeretekkel kapcsolatos szabad előadássorozatokon kívül megindult a műhelyben a modellezés munkája is és így a kör tagjainak tevékenysége megnyilvánult elméleti és gyakorlati irányban egyaránt*” – értesülünk a kör tanárvezetőjének értesítőbeli beszámolójából.

A Magyar Aero Szövetség XIII. országos repülőmodell-versenyének (1930. május 26. Vérmező) csapatvándordíja, amelyet a jászberényi modellezők nyertek el véglegesen

Az aero-kör tagjai részt vettek repülő modellversenyeken, melyeken eredményeikkel mindig a legjobbak között voltak, több alkalommal is elnyerték a Magyar Aero Szövetség vándordíját. A Modellezés című újság 1984. augusztus 8-i számában jelent meg *A 75 év története így kerek* címmel az a cikk, melyben bemutatják a gimnáziumi aero-kör történetét, két fényképet is mellékelve.

Az aero-kör tagjai tapasztalataikat kicserélték más ifjúsági aero-körök tagjaival, kulturestélyeken tartottak előadásokat. Az Aviatika Értesítő 1927. évi első számában többek között a következőket írta már az első kulturestélyről, melyet a budapesti X. kerületi gróf Széchenyi István reálgimnáziumban tartottak: „*Mindazoknak, akik ezen estély kulturális értékét aviatikai szempontokból megítélni hivatva voltak, őszinte elismeréssel adóztak ama eredménynek, amelyet az Ifjúsági Aerókör lelkes gárdája elért. Teljesítményük minden tekintetben határozottan felülmúlta várakozásunkat.*

A repülőmodell-verseny jászberényi győztes csapata 1930-ban

A szabadon megtartott előadássorozatnak minden egyes reprezentánsa nemcsak szorgalmas és rendszeresen fejlesztett előkészületről, komoly és jól megemésztett tudásról tett tanúságot, hanem egyenesen meglepett azzal a nyugodt öntudatossággal, amellyel témáját az elég szépszámú hallgatóság előtt kifejtette.” A fővárosi szereplésről a Jász Hírlap is beszámolt 1927. január 23-i számában.

A későbbiekben a vezetőtanár, Gergely Adolf az aero-kör legjobb fiataljainak kíséretében tartott elméleti és gyakorlati bemutatóval egybekötött előadásokat, így terjesztve a repülés eszméjét. Tevékenységüket nyilvános előadásokon is bemutatták. Szakszerű, érthető előadásaikról, a diákok munkájáról nagyon nagy elismeréssel nyilatkozott a társadalom minden rétegét képviselő közönség.

A körben minden évben sok diák dolgozott. A vezetőtanár és a diákok lassú, megfontolt, folyamatos munkája eredményezte, hogy előadásaikat a pontos, szabatos fogalmazás, jól követhető felépítettség, tudományos tartalom, a szerény, de határozott előadásmód jellemezte. Minden tanévben igen gazdag programot teljesítettek, s ezt az egymást követő igazgatók, leghosszabb ideig Józsy Ferenc, erkölcsileg és anyagilag messzemenően támogatták. A Magyar Aero Szövetségtől, a Műegyetemi Sportrepülő Egyesülettől, a Magyar Királyi Légügyi Hivataltól is kaptak támogatást. 1937-ben pedig a jászberényi modellezők munkáját miniszteri dicsérő oklevéllel díjazták.

Gergely Adolf munkáját is elismerték. „*A modelverseny eredménye alapján a kultuszminiszter úr őnagysága Gergely Adolf tanár urat írásbeli elismerésben részesítette és 500 P-t utalt ki számára egy a modelezés célirányos fejlesztését szolgáló németországi tanulmányútra*” – írta az Avatika című újság 1930. július 1-jei számában. Vagyis 1930-ban ösztöndíjjal tanulmányozhatta Németországban, Göttingenben az ifjúsági aero-körök működését. 1930-ban, 1935-ben, 1937-ben a repülő sportbeli országosan kimagasló munkájáért kitüntette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.

Elismerésben részesítette az Állami Térképészeti Intézet is 1933-ban a légi fényképezés terén végzett úttörő és tudományosan megalapozott munkájáért. A Térképészeti Közlöny 1932. 4. számába a következő jelent meg:

„*A jászberényi Aero-kör megmutatta, hogy a magyar ifjuság – kellő vezetés mellett – örömmel foglalkozik a térképekkel is. Az önképzőköri működésnek ezt az újabb és mindenképpen hasznos módját figyelmébe ajánljuk hazánk valamennyi középiskolai ifjúsági körének. Talán akad követőjük, vezető tanáruk egyebütt is.*”

1940-ben a nyugdíjas búcsúztatóban pedig az olvasható: „*Egyik legnagyobb tanári hatása nemcsak helyi, hanem országos viszonylatban is, az ifjúsági repülőmozgalomban domborodott ki.*"

Az iskolai munkán kívül vállalt feladatai is az oktatáshoz, neveléshez kötődtek. Tagja volt a jászberényi izraelita hitközség iskolaszékének, 1930-tól a Városi Iskolánkívüli Népművelési Bizottságnak. Dolgozott a Magyar Aeroszövetség ifjúsági bizottságában. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület, s 1908-tól a Természettudományi Társulat, az Országos Frontharcos Szövetség tagja volt. A budapesti vegyesdandár altisztképző tanfolyamán több előadást hallottak tőle.

Évente több alkalommal tartott liceális és népművelési előadást a relativitásról, a repülésről, a rádióról. Az előadások időpontjáról, helyéről a Jász Hírlapból értesültek Jászberény lakói. S ugyancsak beszámolt a lap az eseményen történtekről. 1922. február 19-i számában hírelte a lap, hogy Gergely Adolf a relativitásról *meglehetős érdeklődés mellett nívós előadást tartott.* 1925. január 18-i szám pedig azt adja hírül, hogy a jászberényi ipartestület vezetősége ismeretterjesztő előadás megtartására kérte Gergely Adolf főgimnáziumi tanárt a kor nagy vívmányáról, a rádióról. 1927. február 6-án hangzott el Gergely Adolf népművelési előadása *Az időjóslásról* címmel.

A repüléssel kapcsolatos előadásáról 1928. február 19-én a következőkben számol be a lap: „*Gergely Adolf reálgimnáziumi tanár múlt pénteken délután rendkívül érdekes és tanulságos előadást tartott a repülés problémájáról és mai állásáról. A bemutatott modellek kíséretében megtartott előadást a nagyszámú közönség harsány éljenzéssel és zajos tapsokkal jutalmazta.*"

Nagyon sokat publikált. Már pancsovai tanársága idején is rendszeres szerzője volt a Néptanítók lapjának. Például 1909-ben a 41. számban (október 14.) *Az energiáról* címmel az élő és élettelen anyag energiájáról, az energiamegmaradás fontosságáról írt. A 49. számban (december 9.) A sugárzó hő cím alatt a hősugarat és fénysugarat hasonlítja össze.

Jászberényi munkássága alatt sok, *szépen, módszeresen felépített* írása jelent meg különböző lapokban, kiadványokban. Igyekezett népszerűsíteni a repülés, az aviatika eszméjét, hasznát, ezért különböző megközelítésben írt a témáról. Cikkek, melyek mutatják az írásai sokrétűségét,

Az ifjúsági repülőegyesületek a középiskolában című cikkében (Magyar Paedagógia, 1928.) bemutatja a repülőegyesületek hasznosságát, idézet ebből: „*Alig van … a fizikának olyan része, amely ne lenne kapcsolatban a kormányozható léghajó és a repülőgép működésével s a levegő állapotával. Az aviatika elválaszthatatlan a meteorológiától is. Egy repülőmodell bemutatása, röpítése és a hibák kiküszöbölésének módja megszilárdítja a mechanikai alapfogalmakat s elveket. … Ha a tanár gondoskodik arról, hogy a tanuló a száraznak látszó technikai ismereteket, tudományos fogalmakat és elveket közlésre alkalmas, hangulatos alakba öntse, amely olykor egyesíti a próza és a költészet sajátosságait is, ha nem hagyja magára a tanulót a repülőmodell készítése és a repülés hibáinak kijavítása közben sem, saját lelkét is gazdagíthatja.*"

- Iskolák a repülésért. Magyar Pedagógia, 1931.
- A tanítás és a nevelés szolgálatába állított repülésről. OKTEK 1928/29.
- A Néptanítók lapjában a repüléssel kapcsolatos írásai: *A repülőgép és a léghajó,* 1929., *A repülőmotor,* 1929., *A repülés iskolája,* 1929. *Itt a gyakorlati tanítás* című fejezetben egy, az V.-VI. osztályban megtartott óra menetét mutatja be. *Repülőmodellek és készítésük* az V. és VI. osztály természettan óráin, 1930.
- A repülés a tanítás és a nevelés szolgálatában. Aviatika 1930.
- A Debreceni Szemlében megjelent írásai: A repülés jövőjének előkészítése, 1929.,
- A növényvilág és a repülés, 1930., Az állatvilág és a repülés I, II., 1931., Az állatvilág és a repülés III. 1932., A földrajz és a repülés, 1933.,
- A repülőgépek műszereinek jelentősége, 1935.
- Az 1934/35. évi iskolai értesítőben a „*Repülés az iskolai tanítás és nevelés szolgálatában*" (1925–1935) tanulmányában részletesen beszámol az Aero-kör megalakulásáról, a tanári irányító munkáról, a programokról, az előadás sorozatokról, a modellépítésről, a siklórepülésről. Ez a tanulmánya könyv formájában is megjelent.

Az Aviatika című lap könyv- és folyóiratszemléjében felhívja a figyelmet több alkalommal is az írásaira. Néhány ezek közül: 1929. május 1-jén a Debreceni Szemlében megjelent *A repülés jövőjének előkészítése* című cikkét, 1930. május 1-jén a Néptanítók Lapjának Gergely Adolf által jegyzett *Repülőmodellek és készítésük* című cikkét, 1932. január 1-jén *Iskolák a repülésért* című írását ajánlják olvasásra, mely a Magyar Pedagógia című újságban jelent meg.

2006-ban is említésre került aviatikai munkássága. Ekkor jelent meg a Varga György szerkesztette Délibábok légterében, Debrecen és a hajdúság repüléstörténete című összeállítás, melyben Vasváry József tollából a következő olvasható: „*A debreceni kultúrcentrum vezető tudományos folyóirata, a Debreceni Szemle, a repülésnek is helyet adott hasábjain 1929. évi 4. számában. Gergely Adolf tanár az Aviatika folyóirat munkatársa írt cikket A repülés jövőjének előkészítése címen, mellyel a magyar középiskolás diákságba oltotta be az aviatika iránti szeretetnek és érdeklődésnek a csíráját.*"

Tanítványai jutalomalapítványokat létesítettek. Az 1926/27-es tanévben érettségizettek az intézet és „*szeretett osztályfőnökük iránt érzett ragaszkodásuk és hálájuk megörökítésére*" Gergely Adolf jutalomalapítványt hoztak létre.

1967-ben, az iskola alapításának 200. évfordulóján pedig Holló János professzor, az iskola volt tanulója az országos hírű matematika-fizika tanárnak, az ifjúsági repülőmodellezés úttörőjének, az ország első Aero-köre megalapítójának, a melegszívű pedagógusnak emlékére díjat alapított. A díjat minden évben kiadják, s a Lehel Vezér Gimnázium azon érettségiző diákja kapja, aki fizikából a legjobb eredményt érte el.

Az 1940. január 19-i Minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében került rögzítésre, hogy javaslatot tettek Gergely Adolf és több más tanár *hivatalból való nyugdíjazására.* 1940. február 1-jével a vallás- és közoktatásügyi miniszter nyugalomba is helyezte.

A család 1920-tól Jászberényben a Szabadság tér 14. szám alatt lakott. Felesége Jászberényben az Izraelita Nőegylet elnöke volt. Lányáról a következő hír jelent meg az Ujság című lap 1937. március 25-i számában: „*Gergely Irén, Gergely Adolf gimnáziumi tanár és neje leánya (Jászberény) és Hévén Ernő dr. nagykőrösi ügyvéd március 21-én házasságot kötöttek. (Minden külön értesítés helyett).*" Kiss Erika újságíró, helytörténeti kutató könyvében pedig azt olvastam, hogy a leány a jászberényi zsidóiskolában tanító Bruder Elemérhez ment férjhez. Ez valószínűleg a második házassága volt Gergely Irénnek. 1944-ben született gyermekük.

Gergely Adolfnak a nyugdíjas években többször volt agyvérzése.

A nyugdíjazás után négy évvel, 1944 júliusában családjával – felesége, lánya, unokája – együtt Auschwitzban vesztette életét. Veje munkaszolgálatos volt.

Milyen tanár, milyen ember volt? Kántor Sándorné könyvében olvashatók Andrási Bélának, a jászberényi tanítóképző főiskola volt főigazgatójának mondatai *volt osztályfőnökéről, szeretett és nagyrabecsült tanáráról, akit pedagógiai, irányítói és szervezési munkájában példaképének tekintett.* Ezekkel a mondatokkal szeretnék választ adni a kérdésre. „*Gergely Adolfot mindig a mélységes humanizmus, közvetlenség, türelem, bizalom és a jó kedély jellemezte. Semmilyen diákos*

(folytatás a 12. oldalon)

(folytatás a 11. oldalról)
csínyünket nem tartotta számon, nem olvasta később fejünkre. Sohasem háborodott fel azon, ha valamit nem értettünk. Magyarázata szemléletes, alapos, részletekbe menő és logikus volt. A bonyolultnak látszó matematikai problémákat is közel hozta. A sok feladat megoldásának öröme, sikerélménye és logikája a matematikát hamarosan megszerettette velünk.
A matematika órákhoz hasonlóan öröm volt részt venni a nagyrészt házi készítésű eszközökkel folytatott fizika munkáltató órákon. Mindig közös munka folyt az órákon, a problémafelvetés és megoldás izgalmával telitett légkör uralkodott, amelyeken az alkalomszülte humor, netán egy általa elmondott anekdota adott lehetőséget az oldódásra. Minden új iránt fogékonnyá tudott bennünket tenni és az órákon kívüli aktív munkára is serkentett. Délutánjait bent töltötte a szertárban, vagy a könyvtárban.

Sohasem osztályozott, mégis kitűnően ismerte, közmegelégedésre reálisan értékelte az osztály 26 tagját. Felnőttként, partnerként kezelt bennünket. Nagyon bízott mindenkiben és senkinek sem jutott eszébe, hogy visszaéljen bizalmával, viszont számíthatott apai jóindulatára, amikor az iskola katonásan szigorú rendjével támadt konfliktusa."

Irodalom:

A jászberényi Magyar Királyi Állami József Nádor Reálgimnázium értesítői 1900–1944 között
Kiss Erika: A jászsági zsidóság emlékeiből – Jászberény, 2015
Dr. Kántor Sándorné: Tudós matematikatanárok Hajdú, Szabolcs és Szolnok megye középiskoláiban (1850–1948) 2. javított, bővített kiadás ISBN: 978-963-06-7231-3 Debrecen, 2009
Müller Teréz:
Jászberényi lány a holokausztban – Magyar nyelvű kiadás 2014. (Szerk. Strompf Klára Németország)
Aviatika 1929–1933 évek közötti számai
Budapesti Hírlap 1913–1929 közötti számai
Budapesti Közlöny, 1907. április 9. / 81. szám
Jász Hírlap 1921–1944 évek közötti számai
Modellezés 1984. augusztus / 8. szám
Magyar Pedagógia 1919–1940 évek közötti számai
Természettudományi Közlöny 1905–1940 évek közötti számai
Természettudományi Füzetek – A Délmagyarországi Természettudományi Társulat Közlönye 1905–1913 évek közötti számai
Térképészeti Közlöny 1. 1932. / 4. szám
Néptanítók lapja 1905–1940. közötti számai
Ujság 1937. március 25-i száma
Hírek a sebesültekről és betegekről, 1915. április-június, 1915-06-02./412. szám
http://misc.bibl.u-szeged.hu/10409/1/mp_1928_119-121.pdf
http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/miniszstertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/58231
http://medit.lutheran.hu/files/ertesito_aszod_1890_1891.pdf

Csörgő Terézia
nyugdíjas biológia-kémia szakos tanár

Tud itt valaki opletányt játszani?

A címben feltett kérdés felfogható költőinek is, pedig nem az. Hiszen, ha az volna, akkor azt mondanánk rá, hogy persze, már hogyne tudnánk. Csakhogy nem tudunk – én sem. Sokat nyomoztam ez ügyben, így most leírom, hogy mire jutottam.

A kártyázás a paraszti élet mindennapos játéka volt, legalábbis a téli időszakban. Ezt nagyon jól tudom, mert tanyán éltem 13 éves koromig, és én is kártyáztam. Persze nem minden szabad időmben, már csak amiatt sem, mert egyedül kártyázni egy kissé macerás. Ehhez tudni

Fodor István katonai füzetének egyik oldala · Fotó: Parti Csaba

kell, hogy nem volt tévé – még villany sem –, viszont voltunk négyen: én, a szüleim és az apai nagyanyám. Ha este nem volt érdekes a rádióban, vagy nem valamilyen társasjátékkal játszottunk, akkor előkerült a kártya. Nem mindig ugyanazt játszottuk – ez függött a személyektől, a személyek számától, korától stb. Családon belül vagy hárman kártyáztunk a szüleimmel, vagy ketten nagyanyámmal.

Ha este nekiültünk a 11-es csigás petróleumlámpa alatt, akkor lefekvésig valamilyen egyszerű játékot játszottunk, amit én is tudtam. Ahogy nőttem, úgy változott a játék is. Előbb csak *papucsot,* majd *hetes zsírt* általában. Ezek egyszerűek voltak. Egy szobában voltunk mindnyájan: ha apámék lefeküdtek, előfordult, hogy én még nagyanyámmal nyomtam a kemencepadkán a kisebb talpas lámpa mellett, miközben apám éktelenül hortyogott. Volt abban filkós, alsós – a fene sem emlékszik a szabályaira. Akkor sem tudtam, csak nagyanyám mondta. Vele gyakran játszottunk *durákot.* Annak sem emlékszem a szabályára, de arra igen, hogy a végén majdnem az egész pakli kártya az én kezemben volt, az pedig nem a nyeremény jele volt. Magyarul mindig én lettem a durák, ami oroszul azt jelentette, hogy hülye.

Azon kívül névről sok egyéb játékot ismertem – majd egy másik alkalommal a jákóhalmi kártyás sztorikból is előhozok néhányat, most azonban egy jellegzetes és titokzatos játékról szeretnék megemlékezni – az opletányról.

Ez volt az a játék, mely nélkül nem múlt el disznótor, vagy esti szomszédolás. Érdekes módon nem csak apám kedvenc játéka volt, mások is tudták játszani a környéken. Mi három határba jártunk télen szomszédolni hárman, nagyanyám otthon maradt: mivel a jákóhalmi határ utolsó tanyája voltunk, általában 2-2-2 jákóhalmi, apáti és jásztelki tanyára jártunk át hideg, havas téli estéken, nagy ropogó hóban, teliholdnál. Ők részben rokonok voltak, részben szomszédok egy kilométeres távolságon belül. 1962 előtt még sok tanya volt a környéken. Az opletyánt férfiak játszották, a nők egymással beszélgettek, én meg a hasonló korú gyerekekkel játszottam. Ha nem volt olyan a családban, akkor olyan nemes feladat várt rám, hogy én vezettem a „jegyzőkönyvét" a játéknak. Fel volt írva a nevük, nekem meg titokzatos számokat, köröket, vonalakat kellett minden kör után odajegyeznem a nevekhez. Nem tudtam a szabályt, nem is érdekelt, megtisztelő volt a feladat.

Néhány évvel ezelőtt eszembe jutott ez a játék, és elhatároztam, hogy utánanézek milyen is volt. Csakhogy az nem ment olyan könnyen. Rémlett nekem, hogy volt valami régi kiadású kártyakönyv, de azzal sem boldogultam. Az is megfordult a fejemben, hogy esetleg nem volt-e valami másik neve is ennek a játéknak, de arra sem bukkantam rá.

Az interneten keresgélve belebotlottam a szóba, de nem mint kártyajátékba, hanem mint családnévbe. Később rábukkantam Sarusi Mihály kisiratosi történeteire, meg hogy ez a játék ott maradt meg a Kárpát-medencében. Erre beindult a fantáziám: Kisiratos közvetlen a román-magyar határ román oldalán van, nem messze Békéscsabához, az pedig ismere-

tes számomra, hogy arra a vidékre hajdan tótokat – szlovákokat – telepítettek le. Megnéztem, hogy mit jelent az opletány szó szlovákul. Olyasmit ókumláltam ki, hogy fonat, hajfonat. Nicsak-nocsak! Még a saját családnevembe is belebotlok, ha így halad, mert a fodor meg göndör hajat jelentett régen. Nem beszélve arról, hogy atyai őseim Lenkó néven – mára Lékóvá alakulva a Felvidékről jött tótok voltak. Netán onnét került ide a játék, miképpen Kisiratosra is? Még árnyalta az is a gondolataimat, hogy apám a visszatért Kassára vonult be katonának 1943-ban, ahol szlovák környezetben találkozhatott a játékkal, pl. az arról a szlovák környezetből bevonult magyar katonatársaival. Ez amiatt is gyanús, mert apám katonai füzetének hátsó belső borítóján is a játék „jegyzőkönyvei" vannak, részben az én írásommal, mert már később itthon folytatódott a játék. Valószínű hát, hogy ott is játszották ezt szabad idejükben, és lehet, hogy ott tanulta.

Fantáziám azonban tovább működött, ahogy Sarusi Mihály írásait olvastam, mert közben meg olyan adatra leltem, hogy „talján," azaz olasz játéknak tudták ezt a játékot. Megint csak a katonaságnál lyukadtam ki. Hogy került „parasztkezekbe," ahogy írja egy olasz játék. Most meg az első világháborúig menjünk vissza. Az olasz fronton évekig szinte állóháború alakult ki, ahol a katonák barátkoztak egymással, miután egymás közelébe voltak kényszerítve hosszú időn át. Netán kártyázhattak is. Biztos, hogy volt a Délvidékről mozgás az olasz hadszíntér felé. Nagyapám viszont Újvidéken volt katona még a császári és királyi időkben, Újvidék meg jóval közelebb van Kisiratoshoz, mint pl. a Jászság. Az olasz kultúra – nemcsak a kártya, hanem más is – mozoghatott a környéken. De olaszok kerültek a Jászságba is. Az én korosztályom még emlékezhet Spekonya Lajos órásra a jászberényi kőhíd közeléből, aki pl. Udinéből került Berénybe.

Mindenesetre Sarusi Mihálynak sikerült megmentenie a játékszabályt, amit leírok ide én is, hátha valakinek kedve lesz feleleveníteni a régi időket: *„Az opletányt a magyar kártyával játsszák; a kártyacsomagot, a paklit Iratoson csutaknak hívják. A kártyalap értéke szerint lehet – üres: a 7-es és a 8-as – a játékos ezeket az elején s főleg akkor dobja el, amikor az ellenfél nyer, legyen az övé az üres lap; életveszélyes utoljára hagyni, mert könnyen pircsut lehet vele fogni; – pikó: az alsó, a felső, a király, a kilences és a tízes (három pikó tesz ki „egy"-et, így ezt már érdemes gyűjteni); – egy: az ász, amely nyereményként a legzsírosabb. Az opletányban a sorozat a fogás szempontjából a leggyengébbtől a legerősebbig haladva: 7, 8, alsó, felső, király, ász, 9, 10. Tehát a 10-es a legerősebb, mindent elvisz, de összeszámláláskor az ász ér a legtöbbet. (Kisiratoson a magyar kártyát még kvartokra osztják, ez az opletányban nem érvényes: alsó kvart a 7-8-9-10, felső kvart az alsó-felső-király-ász, s van még tízes kvart és disznó-, azaz ász-kvart is – ez utóbbiakat illetően további magyarázattal nem szolgált Kása Antal.) A játék elején kell bejelenteni, ha a kártyásnak mondása van. „Három mondás" (Hármat mondok!) esetén játék nélkül, önmagában hármat ér a három 9-es, a három 10-es és a három ász, valamint az opletány. Egy játékosnak a nyolc lapból legföljebb két mondása lehet. Hatot mondok! – szól a szerencsés, de ő sem toldja meg, hogy miből, s hogy van-e opletánya is. Az opletány a legerősebb mondás, a legerősebb „három". Akinek valamelyik színből opletánya van (ász-9-10), jó kártyája van, nyerésre esélyes, legalábbis ha meghúzhatja. Egy erős opletány (például ha az ász-9-10 mellett, tehát az opletány színéből van még három-négy pikó és üres lap) arra is jó, hogy pircsut fogasson az ember a másikkal: a végén, ha van a másik három szín valamelyikéből üres lap, azt meghúzva majdnem biztos, hogy pircsut fog a szomszéd. A felesasszony az opletánynál kevesebbet ér, nem lehet bemondani (nem mondás, nem ér kettőt), két tagja a 9-es és a 10-es. Hosszú felesasszonya van a játékosnak, ha a kilences és a tízes mellett van még néhány lap ugyanabból a színből. Ha hosszú felesasszonya van, s rákerül a sor, meghúzza a tízest és a kilencest, biztos, hogy kiesik az ász, így már végignyerheti a színt. Ha a felesasszony magában áll, nem húzza meg, vár a jó szerencsére. A felesasszony színe után lehet makk-felesasszony, tök-felesasszony, zöld-felesasszony, pirosfelesasszony. A játszma végén összeadják a nyerést. A 32 kártyából 8 üres, 20 egy pikót ér, 4 pedig egyet-egyet, így az összesen 32 pikót érő tíz fogás meg két pikó oszlik el a két pár között.*

Az utolsó fogás külön ér egyet. A játék mindaddig tart, míg az egyik páros el nem éri a huszonegyet. Mivel egy játszmában az utolsóval együtt legföljebb tizenegyet lehet nyerni, ami a mondásokkal tizennégyre, tizenhétre, a legjobb esetben húszra fölmehet, általában két-három játszma egy játék. Egyetlen játszmával igen ritkán lehet huszonegyet nyerni. Ha már közel a huszonegy, játék közben számolnak, s ha kivan, megállhatnak (amikor fogásuk van). A vesztesek süvegelnek, azaz mindaddig kalap, sapka, kucsma, magyarán süveg nélkül (Süveg! – kiáltanak) kénytelenek játszani, míg föl nem nyerik a süveget. (Fölnyertük.) A két párból az egyik megnyeri a játékot, a másik pár süvegel (játszmáról játszmára, míg föl nem nyerik a süveget, a vesztes oszt s a nyertes kezd). Az első játszmában kedvezménnyel nyerheti föl a süveget a süvegelő: ha nem nyer semmit, vagy ha mind elnyeri, fölteheti a tökfődőt. A továbbiakban csak akkor nyerheti föl a süveget, ha ő nyer hamarább huszonegyet. Pircsut az fog, akinek (amely párnak) a parti végén a nyerésében nincs legalább egy (legalább három pikó vagy egy ász), tehát csak egy-két pikót s üreseket fogott. Pircsut az nyer, akinek egyetlen fogása volt, s az tele üres kártyákkal. A pircsu egyszeri, ez alól nem lehet – nem kell – fölszabadulni. Nagy szégyen pircsut fogni!"

Kártyázók a Bartók teremben Jászjákóhalmán: Eisrich István, Kiss Béla, Kaptás Imre és Tóth Jenő · Fotó: Hans Joachim Hornig

Hát ennyi! Sarusi uram még többféle játékot is leír, de maradjunk ennél az alapjátéknál. A mellékelt egyik fotón apám katonai füzetének említett opletányos dokumentuma látható, a másikon pedig a jákóhalmi Bartók terem állandó ultizói (nem opletányozói): Eisrich István postás, Kiss Béla cipész, Kaptás Imre cipész és Tóth Jenő asztalos 1988-ban. Sajnos már egyikük sem él.

Fodor István Ferenc
helytörténeti kutató

Körmendi Lajos, a tanár

Jó tudni, hogy Körmendi Lajos, a Nagykunság legnagyobb írója, költője, irodalmi-lelki szervezője (1995-től a Barbaricum József Attila-díjas mindenese) többek között tanár is volt Karcagon.

Hét év után (1977. szeptember 9-én kezdte el a magyar-népművelés szakot a levelező tagozaton), 1985. március 8-án kapta meg a diplomát az ELTE-n, amelyben magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanárnak és népművelés szakos előadónak nyilvánítják. Felvetődik benne, vajon milyen tanár lenne, ha lenne. A Művész *Pista huszonegye* (1978) című elbeszéléséből és a *Nyers hús* (1979) című kisregényéből tudjuk, hogy nincs valami jó véleménynyel a pedagógusokról. A diákkori, békéscsabai emlékei sem rózsásak: 1960 és 1964 között a békéscsabai Vásárhelyi Pál Út-, Híd-, és Vízműépítési Technikumba jár, és szerez ipari technikusi oklevelet 1964. június 29-én. 1985 tavaszán azonban íróként látogatást tesz egykori, karcagi felnevelő iskolájába. A Zádor úti Állami Általános Iskolában már lélekemelő módon beszél a nevelői munkáról. Egyetlen emberről, a néptanító Dede Kálmánról szinte rajongva emlékezik: *„aki engem nem tanított (és ezt nagyon sajnálom), de az ő élete, munkája örök példa az én számomra.” „Ő nemcsak a jeleseit és a szekundáit jegyezte nagyon szeretett tanyasi gyermekeinek, hanem a súlyát, magasságát, ápoltságát is, ha valamelyik nebuló elmaradt a többiektől növésben, már szaladt a szülőkhöz, hogy ezt meg azt adjanak a gyereknek enni. Tanulóit dolgozni is megtanította, rajtuk keresztül a tanyasi embereket is nevelte. Volt szeme felismerni az apró jelekben a megmutatkozó tehetséget.”*

Körmendi cím és dátum nélkül fennmaradt kézzel írt kiselőadása olyan céltudatos magaslatra érkezik el, amelyet bármelyik fiatal, kezdő tanár bármikor hivatásnak fogadhat. Lehet, hogy már a saját magáét fogalmazza, és eljátszik a gondolattal, ha egyszer mégis tanár lesz, mit csináljon az erejével? *„Dede Kálmánhoz mérném magam. Mert a középszerűbe, a szürkébe nem lehet belenyugodni. A legtöbbet kell akarni, bármit csinál az ember!” „A pedagógushivatást (…) talán a legszebb hivatásnak gondolom – és itt a >hivatás< kifejezést hangsúlyoznám, ami nem tévesztendő össze a foglalkozás fogalmával. Ha én hivatásszerűen tanítanék, akkor fontosnak tartanám, hogy az adott szaktárgy megtanítása mellett, de legalább ennyire fontosnak tartva, emberségre, magyarságra, a szűkebb pátria tiszteletére, szeretetére, a kishaza értékeinek felfedezésére, önmagunk becsületére neveljem a reám bízott új generációkat. A tanulás igénye mellett kötelességemnek tartanám fölkelteni a jövendő felnőttekben egy demokratikus, szabad, teljes élet utáni igényt, megtanítanám őket az anyagi értékeken kívül a szellemi, etikai értékek tiszteletére is. Ha én tanítanék, igyekeznék tudós tanárrá képezni magam.”*

Körmendi Lajos · Fotó: Faragó László

Megjegyezzük: újabb időkben nem biztos, hogy akár az erősen szelektáló tankönyvek is (például Pethőné Nagy Csilla irodalomkönyvei a középiskolásoknak) ilyen Körmendi-féle öntudatra, nemzeti tudatra, hazafiságra, az érzelmi és értelmi nevelés együttműködő összhangjára íródtak. Körmendi viszont még ötletet is ad, hogyan válhat valaki tudós tanárrá.

„Ha nem lennék kiemelkedő képességű, tehetségű pedagógus, akkor persze nem Petőfiről és Adyról írnám tanulmányaimat, ezt a munkát úgyis elvégzik a hozzájuk hasonló formátumú irodalomtörténészek. Viszont kereshetnék teljesen elfeledett, hozzám méretezett kismestereket, akiknek a feltárt munkássága ugyan nem változtatja meg a magyar irodalom összképét, értékrendjét, de színesíti, gazdagabbá teszi ezt a hatalmas tablót, teljesebbé teszi egy korszakról szerzett tudásunkat, ezáltal önismeretünket.”

Mit ad isten, Körmendi két évig, 1985. augusztus 28-tól 1987. augusztus 15-ig tanár lehet, teljes állásban, a karcagi Gábor Áron Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Kollégiumban. Ugyanott fél évig, 1987. szeptember 1-től 1988. június 15-ig másodállásban, szerződéses tanár, illetve öt hónapig, 1989. január 1-je és 1989. május 31-e között szerződéssel diákszínpad-vezető.

Körmendinek ekkor már országos hírneve volt. Karcagon óriási sikernek számított a *Barbaricum* verseskötete bemutatója 1982. március 10-én, a város kultúrpalotájában. (A Barbaricum egyszerre jelenti főleg a kishaza, Karcag, a Nagykunság, a Tisza-vidék, de a nagyhaza, vagyis Közép-Kelet-Európa táját, népét is.) És 1985-ben újabb kötete jelent meg, a *Boldog emberek* szociográfiai portrésorozata. És szerencséjére a gimnázium igazgatónője, Szalainé Kegyes Margit felismerte a tehetségét, és feltétlen híve volt a kezdetektől fogva. A diákjai is tűzbe mentek volna érte. Körmendi a tanári munka elkezdéséről azt jegyzi le 1990. január 1-jén a *Telefax a Megváltónak avagy IV. Louis Bejgliumban* (1995) című naplóregénye bevezetőjében (Egy régi tavasz), hogy *„A nyolcvanas évek közepén megszületett V. Júlia, taníthattam a gimnáziumban – olyan volt, mint a mennyország.”*

Körmendi Lajos attól a pillanattól kezdve, hogy a karcagi gimnázium teljes állású tanára lett, meg akarja valósítani a jó pedagógusról elképzelt álmait, hiszen igazi nevelő, „terelgető” egyéniség volt.

A Déryné Művelődési Központ vezetőjét, Kása Erzsébetet és a gimnázium igazgatóját megnyerte annak az ügynek, amit a barátja, Mándoky Kongur István, a karcagi származású turkológus hatására már régóta dédelgetett magában, hogy tudniillik egy szakkört, egy műfordítói műhelyt kellene létrehozni a két intézmény támogatásával, amely Mándoky gyűjtése, iránymuta-

tása alapján „lefordítaná" a rokon türk népek szépirodalmát. Az iskola adná a diákokat és a tanárokat, a Déryné a helyet. Így is történt. A közös munkálkodásból aztán 1988-ban *Szent forrás* címen egy szép és fontos karcagi kiadvány született.

Körmendi 1986-ban az öt dátumversén kívül nem írt semmit. Tanított. Pedig válságos volt ez az éve, hiszen a fiuk születése előtt a felesége veszélyeztetett terhes lett. A kisfiát többször műtik. A szülők szinte hihetetlen lelkierővel, intelligenciával kezelték a IV. Louis körüli családi válságot. És akkoriban az édesapa a „mennyországban" egyetlen zokszóval sem sajnáltatta magát, pedig a „pokoli időszaknak" nem akart vége szakadni. Valaki azt gondolná, hogy a megpróbáltatások és gyermeke féltése közepette Körmendi a gimnáziumban könnyedén, lezseren vette a tanári munkáját. Nem. Hanem például feltűnően jól, igen kiemelkedően működtek a szakkörei. A „törökből" készült fordításokat Mádoky is ellenőrizte. És Körmendi valóságos tehetséggondozó forradalmat vitt be a gimnáziumba, nemcsak a délutáni szabad idő eltöltése vonatkozásában, hanem az óráit is pontosan megtervezve, és hatásosan kivitelezve.

Tanári munkájáról Körmendi maga vall a Lázár Fruzsinának adott interjúban *(Séta bölcső-helyem körül: „Nekem az Ég Oltára a Nagykunságban van."* Magyar Katolikus Rádió, 2004. december 19. 23.). Az osztályában az egyik lány ideges volt. *„Utánanéztem, kiderült, hogy az apja alkoholista, az anyja többször öngyilkosságot kísérelt meg. Rájöttem, hogy nagyon okos lány, és elkezdtem vele külön foglalkozni. Könyveket adtam neki, ezt olvasd el, azt olvasd el… Először az osztály előtt bizonyította be, hogy igenis valaki, ő tud. Utána az egyik kolleganőm megkért, hogy hadd jöjjön be egy órámra, mert hallott a diákoktól a tanítási módszeremről, ami abból állt, hogy ha mondjuk az illető harmadikos volt, akkor a három év anyagából először villámkérdéseket tettem fel, ezekre ugyanilyen röviden kellett válaszolni. Ez volt a belépő a feleléshez, utána aztán kapott egy témát, amit részletesen kifejtett. Mondtam neki, jöjjön nyugodtan, azt csinálom, amit mindig. Minden órán feleltettem, mondtam, most is fogok, egy gyengébbet, egy közepeset és egy jobbat. Amikor odaértem, hogy a jobbat, akkor ezt a lányt szólítottam fel. Dante volt a téma, ami nem könnyű. Kérem szépen, ez a lány elolvasta még Boccacciónak a Dantéról írott könyvét is. Meg egyebeket. Azt is tudta, hogy Dante nagyapjának ki volt a szomszédja. Amikor vége volt az órának, a tanárnő jött mellettem a folyosón, és azt mondta, Lajos, ez egyetemi szint, amit ez a lány tudott, annak a felét nem tudtam volna. Ez a lány lett az, aki utána eljátszotta a színpadon a Rómeó és Júliában a Júliát. Aki elsírta magát az osztály előtt, aki nem tudott megszólalni. Idáig jutott. Egészséges ember lett belőle. Ezt tartom a legnagyobb sikeremnek tanárként."*

Körmendi jó szándékú, segítőkész közösségi ember volt tanárnak is. Mind a tanári, mind a tanulói alkotó munka inspirálására 1986 januárjában azt javasolta, hogy a KISZ-vagyonból alapítsanak díjakat a diákoknak: Karcag híres embereiről elnevezve. Így született meg 1986-ban a híres turkológus egyetemi tanárról elnevezett Németh Gyula-díj a nyelvtanulásban kiemelkedő eredményeket elért tanulóknak a jutalmazására. Továbbá az iskola egykori tanáráról, a kitűnő irodalomtörténészről elnevezett Zsigmond Ferenc-díj azoknak, akik az iskola kulturális életében játszottak meghatározó szerepet. Aztán az iskola híres igazgatójának, a későbbi klasszikafilológus professzornak az emlékét őrző Gaál László-díj, amelyet a Nagykunságra vonatkozó helytörténeti munkáért kaptak a tanulók. A kitűnő gyógyszerész-orvosról, az 1873-as kolerajárvány kormánybiztosáról elnevezve Kátai Gábor-díjat is alapított az iskola, amelyet az egészségügyi szakközépiskolások kaphatták a kiemelkedő teljesítményükért. Így lett az iskola – Körmendi szavaival élve – *„a díjak iskolája."* A tanulók pénzjutalmakat kaptak, az I. díjas ezen felül megkapta a Győrfi Lajos szobrászművész készítette bronz plakettet is, amely a díjnak nevet adó híres ember arcképét ábrázolta. Ez a rendszer 21 évig működött. 2007-ben, amikor az iskola felvette a Karcagi Nagykun Református Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Kollégium nevet, eltörölték ezeket a díjakat, helyébe egyetlen új díjat alapítottak: a Karcagi Református Középiskoláért Díjat.

Körmendi 1987-ben a diákjaival az iskolában addig soha nem látott, országos sikereket ért el. Megalapította a Yorick Kht színjátszó csoportot. Ez a szabadelvű kör hamarosan már 40 tagot számlált. Mert Körmendi nem válogatott, hanem ráérzett az emberekre, megfigyelte, ki milyen belülről, és senkivel nem fogott mellé, amikor szerepeket adott. Neki voltak az ötletei, ami köré felépítette a produkció vázát, ő hozta a koncepciót, a gyerekek hozták a poént. Vele még iskolán belül is tegező viszonyban voltak a tanítványai. Mester volt, nem tanár.

A csendes szavú művészember soha nem adott negatív kritikát, mindig tudta arra biztatni a barátait, hogy vállalják fel önmagukat. Szellemi hadserege lett a kör. Körmendi megjelenése az iskolában a jó értelemben vett liberalizálódás kezdetét jelentette. Például többet nem volt játékos, vicces, megalázó avatás sem a gimnáziumban – a Yorick hatására.

Körmendi 1987-ben megírta a színjátszóinak *Az Y Diákszínház esete a Rómeóval* című posztmodern paródiáját, amelynek forgatókönyvét tizenhárom évvel később meg is jelentette az Esőben (2000. tavasz 26–30.). Bárki elolvashatja tehát ma is, és bárkik újra eljátszhatják. És megnyerték vele az országos diáknapokat. Vagyis Csurgón aranyérmes lett. Karcagon 1987. október 28-án mutatták be a város nagyközönségének. Tomboló sikerrel. November 9-én pedig a fővárosi Operettszínházban. Elmentek egy felnőtt kamarafesztiválra is, ahol *A helység kalapácsát* adták elő. Körmendi erről is beszámol Lázár Fruzsinának. *„A Rómeó és Júliának azért volt óriási sikere, mert beszédtechnikai gyakorlatokkal mondták el a gyerekek mindazt, amit az eredeti színdarabban a szereplők mondanak. Hihetetlen humorforrás volt. A közönség dőlt a röhögéstől. Olyan sikerük volt a gyerekeknek, hogy olyat még nem éltek. A televízió is közvetítette. A helység kalapácsában az volt a nagy ötlet, hogy a szemérmetes Erzsóktól Haranglábig egyetlen szereplő játszotta el a huszonvalahány szerepet, és a nyílt színen változott át egyikből a másikba."* A helység kalapácsa színésze Váradi Szabolcs volt. De ő volt a Rómeó is. Júlia pedig Fekete Judit. Szabolcs a Nagykunság fővárosából, Karcagról Somogyország fővárosába, Kaposvárra került. 2010-ben Szabolcs, mint a kaposvári Csiky Gergely Színház segédrendezője, Karcagon, a Kunhalom Polgári Kör meghívott vendégeként, úgy nyilatkozott: *„A darab zsenialitása abban rejlett, hogy Körmendi bebizonyította, a nyelv, a nyelvi játék mire képes. Mennyi mindent ki tud fejezni az ember hablaty-nyelven."*

(folytatás a 16. oldalon)

(folytatás a 15. oldalról)

Bizony, egykor talán csak Debrecenben vagy Csurgón csüggtek akkora hódolattal a tanítványai Csokonain, mint Karcagon Körmendin.

Körmendi nagyon büszke volt az irodalmi színpadára. 1988-ban a Betűlábnyomok című antológiában sem felejti el megemlíteni őket, amikor bemutatkozik. *„Édes gyermekeim: egy leány (4 éves), egy fiú (kétéves), valamint a Yorick KHT."* Körmendi mihelyt teheti, mihelyt helyzetbe jut, nyomban publikálja az ifjú barátai alkotásait. 1994-ben a Jászkunság folyóirat 40. évfordulójára – főszerkesztőként – megkéri Vasy Géza irodalomtörténészt, szerkessze meg *A szelek útja* című antológiát. Ebben a 37 alkotó között hárman is szerepelnek az egykori yorickosok közül. Hangyási Attila a grafikáival. Váradi R. Szabolcs öt versével, és Zárug Péter Farkas (a későbbi kitűnő politológus) négy versével.

Nemrégiben, 2017. július 7-én megdobogtatta a szívem egy Varga Mihály miniszter úrtól kapott levél, amelyben egy 2017. március 31-én 16 órára esedékes meghívó volt mellékelve. Olvasom a borítóján: *„Az Y Színház esete Rómeóval – zenés-táncos vígjáték két felvonásban."* Belül pedig: *„A darabot írta Nagy Eleonóra Boglárka és a 7.b osztály Körmendi Lajos azonos című darabja nyomán."* Közölnöm kell a miniszter úr levelét is, annyira tanulságos. *„Tisztelt Tanár Úr! Ismerem Körmendi Lajos munkásságával való törődésedet. A mellékelt lapot ezért küldöm el. Hátteréről annyit, hogy az óbudai Árpád Gimnázium minden évben tart egy estét, amikor az osztályok műsort adnak elő, erre még speciális műsorlapot is készítenek. Nagy örömmel láttam, hogy az egyik osztály Lajos darabját adja elő. Nem is volt rossz! Üdvözlettel: Mihály."*

Meghatottan látom, hogy Körmendi Lajos barátom e műve tehát még él: él még 30 év után is! Az író nem halt meg 2005-ben. Rég rájöttem: a legtöbb diák tanárfüggő, ezért tehát nem mindegy, ki, hogyan és mire tanítja őket.

Források:

Agria. XI. évf. 4. szám. 2017. tél. 168–172.

(Mesterszállás) Falufigyelő. 2017. XXXVIII. évf. 10–11–12. szám. október – november – december, 14–17.

Rideg István
ny. középiskolai tanár

Évzáró és tisztújító közgyűlés Jászalsószentgyörgyön

A Jászalsószentgyörgyi Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület 2018. február 24-én az Erzsébet Malomban tartotta éves közgyűlését, mely tisztújító közgyűlés is volt egyben. A rendezvényt Szarvák Imre polgármester ez évben is megtisztelte jelenlétével.

A 94 tagot tömörítő, folyamatosan gyarapodó létszámú Egyesület a település meghatározó civil szervezete, melynek programjai a lakosság számára is nyitottak. Szarvák Imre polgármester méltatta a közösségteremtő munkát és annak eredményeit.

Polgármester úr az önkormányzati támogatáson túl több rendezvényen való személyes jelenlétével is kifejezésre juttatja az Egyesület tevékenysége iránti elismerését.

Kovács Sebestyén, mint a jelölőbizottság elnöke ismertette a javaslatokat, majd a titkos szavazás eredményét. Az elkövetkező években Simon Károly elnök munkáját választott tisztségviselőként Blaha Zoltánné, Kiss Béla, Lukácsi László, Marton Rita, Simon Istvánné és Talált József fogja segíteni.

Kedves színfoltként bemutatásra került az a négy jász viselet, melyet két nagyobb és két kisebb lányka ölthet magára a hagyományőrző rendezvényeken. Mint ismeretes, egy brüsszeli magyar jótékonysági szervezet az Egyesületet pénzadományban részesítette azzal a meghagyással, hogy a felajánlásból jász viselet készüljön.

Az adományból készült jász viseletek bemutatása ***Fotó: K. N. K.***

Simon Károly elnök éves beszámolóját követően Marton Rita vetített képes előadással elevenítette fel az elmúlt esztendő történéseit. A lepergő filmkockák nem csak azt szemléltették, hogy elröppent egy újabb esztendő, de azt is láttatták, hogy tartalmas év van az Egyesület mögött, szórakoztató és informatív előadásokkal, megemlékezésekkel, kirándulással, főzőcskézéssel és baráti találkozókkal.

Blaha Zoltánné a pénzügyekről, Vadkerti Albert az Egyesület működésének jogszerűségéről számolt be. Az egyhangúlag elfogadott beszámolók azt igazolják, hogy a vezetőség a tagság megelégedésére végzi az önkéntes munkát. A mandátumok lejárta miatt szükségessé vált az újabb négy éves ciklus tisztségviselőinek megválasztása.

A tagok felajánlását dicsérő ízletes halászlé, finom házi sütemények és jóféle italok melletti kötetlen beszélgetés során Marton Rita már a jövő programjait kezdte szervezni egy-egy előadásra való felkéréssel.

Az Egyesület tevékenységével annak igazolására törekszik, hogy az érték bennünk és körülöttünk van, csak fel kell ismernünk.

Dr. Körei Nagy Katalin
újságíró

Elődeink üzenete a mának – Konferencia Karcagon

2018. március 22-én a Nagykunság fővárosa, Karcag adott otthont az *Elődeink üzenete a mának* címet viselő konferenciának, amelynek rendezését a következő indokokkal támasztott alá dr. Örsi Julianna társadalomkutató, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület elnöke, a program főszervezője: *„Nagykunság – ugye ismerősen cseng ez a szó mindnyájunknak. De mit is értünk alatta? Mikor alakult ki valójában a Nagykunság? De vajon elég ez a taktika a 21. századi boldoguláshoz? – Erre a kérdésre is keresik a választ a konferencia előadói, akik egyben A Nagykunság földje és népe című könyv szerzői is.”*

Zsúfolásig megtelt a Városháza díszterme a jeles rendezvény alkalmából, amely dr. Fazekas Sándor földművelésügyi miniszter köszöntőjével vette kezdetét. Őt Kovács Sándor, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés elnöke és Kovács Szilvia Karcag Város alpolgármester asszonya követte a köszöntők sorában, majd Kállai Erzsébet énekművész elénekelte a Kun Miatyánkot. Az előadások sorát dr. Selmeczi László régész nyitotta meg, aki a Nagykunság kialakulásának történeti fejlődését tárta az érdeklődő közönség elé. Dr. Bagi Gábor történész előadása a Nagykun Kerület partikuláris jellegéről, és annak elkülönítő elemeiről szólt az 1526 és 1876 közötti időszakot vizsgálva. Dr. Örsi Julianna társadalomkutató a helyi társadalom közösségi működésének a Nagykunság külső és belső kapcsolatrendszerében megfigyelhető tükröződését vette számba, míg Dr. S. Kovács Ilona etnográfus a hagyományos paraszti kultúra népi díszítő művészetének jellemző jegyeit és felhasználhatóságát vizsgálta napjaink tárgykultúrájának tervezésében. Dr. Juhász Dezső nyelvész a közép-tiszántúli nyelvjárás 20. század közepi jellegzetességeiről, Dr. Pásztor István geográfus és Dr. Herbály Katalin agrármérnök-közgazdász pedig a Nagykunság vidékfejlesztési lehetőségeiről beszélt.

A konferencia zárásaként Dr. Örsi Julianna, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület elnöke a Nagykun Tudástár – a *Jászkunsági gyökerek* és *A Nagykunság földje és népe* címet viselő – könyveket mutatta be a jelenlévőknek, akik amelyeket helyben meg is vásárolhatták.

A nagysikerű konferencia –, amelynek megrendezését az Agrármarketing Centrum, a Nemzeti Kulturális Alap és a Szerencsejáték Nonprofit Zrt. támogatta – ünnepi ebéddel zárult. Elismerés és köszönet illeti Dr. Örsi Juliannát a konferencia megszervezéséért, valamint a nagykunokat az érdeklődő közreműködésért.

Kovács Szilvia alpolgármester, dr. Fazekas Sándor földművelésügyi miniszter és Kovács Sándor, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés elnöke a konferencián ***Fotó: Bugyi Gábor***

A tájat felületesen ismerő ember azt mondja, hogy az alföldi síkság egy kistája. Nem olyan egyhangú ez a táj, mint sokan hiszik. Rengeteg a felfedezni való benne. A tájföldrajzot, ha megértjük, világossá válik előttünk a belvíz, a nagy szárazság, és készíthetjük a cselekvési tervet, mit érdemes és hogyan termelni a családi gazdaságunkban. Azt is megtudhatjuk, hogy „józan parasztésszel” hogyan gondolkodott és cselekedett a kunsági ember. Amit tett, azt meggyőződésből, hittel tette. Mindig közösségben élt – legyen az család, a rokonság, a mezővárosi közösség -, a közösség szabályait elfogadta. Vezetőit maga választotta, akik a közösségért dolgoztak. A vidékünkön megvalósított önkormányzatiság évszázadokon át minden szinten – települési, településközi és kerületi méretekben is – biztosította, hogy az itt lakók függetlenek, szabadnak érezzék magukat. E kettősség határozta meg a kunsági ember magatartását, amelyet „fontolva haladás”-nak nevezhetünk.

A karcagi konferencia közönsége ***Fotó: Bugyi Gábor***

Dr. Bathó Edit,
a Jász Múzeum igazgatója

Tsz Miatyánk Karcagról

„A népi eredetű Miatyánk-travesztiák sok tanulsággal szolgálnak a folklór-kutatás számára. Elsősorban azért, mert kitűnő bizonyítékai az irodalmi hatásnak, a felülről kapott indítékok, inspirációk nyomán létrejött jellegzetes nép-költési alkotásoknak. Egyes variánsai a műköltészet, főleg a diákirodalom egyenes hajtásai. Ezen minták nyomán azután a parasztság körében teljesen népi ihletésű Miatyánk-változatok alakultak ki. A műfaj nyújtotta lehetőségeket – amint majd látjuk – a munkásirodalom is felhasználta."

Természetesen nem csak tsz Miatyánk létezett. Már Bod Péter „Szent Hilárius"-ában (1760) leír egy minden valószínűség szerint népi travesztiát. Hantz Gyula 1877-ben jelentetett meg egy másikat „Lucza asszony imádsága" címmel.

De léteztek lányok, házasulandók, baka, katona, huszár, cigány, csizmadia változatok, de volt „A független szocialisták Miatyánkja" és „Magyar Miatyánk" is, amely a szovjet megszállást ítélte el. Nyilas Sándor vőfélytől az alábbi travesztiát jegyezték le:

„Miatyánk ki vagy a literben.
Szenteltessék meg nem csak a te neved,
Hanem a mienk is.
Jöjjön el a szerencsénk,
És, ha berúgunk,
Szabadíts ki az árokból.
Mert tied az ország,
Mienk a hatalom, a dicsőség,
A nagyvilágon merevül.
Ámen!"

Megjelenését a középkorra teszik az irodalomtörténészek. Minden valószínűség szerint eleinte a diák irodalom vadhajtásai voltak, mígnem teret nyert a paraszti közösségekben is. Ezek a tréfás versikék nemcsak önmagunkban, hanem különböző szokásokban is előfordultak, így temetési paródiákban, farsangkor, betlehemes játékban. Ez azt jelzi, hogy a műfaj a néphagyományban mélyebb gyökeret eresztett.

Ujvári Zoltán 1973-ban megjelent „A miatyánk, a hiszekegy és a tízparancsolat travesztiái a néphagyományban" című munkájában közöl egy részletet egy náduvari Tsz Miatyánkból, majd később Kovács Endre jelentetett meg rövid változatot:

„Miatyánk te vagy a mennyekben,
mi pedig a téeszben.
Öregek a határban,
rokonok a raktárban.
Fiatalok az irodában,
a vezetőség a kocsmában.
Uram bocsásd meg vétkeinket,
hogy ne lopjanak bennünket.
Ámen!

1966-ban a televízióban bemutatták „A vörös tövű nád" című filmet, amelyben elhangzott ez a versike is, amely nagy visszhangot váltott ki a magyar sajtóban. Sokan ugyan is károsnak tartották azt, ugyanakkor voltak olyanok is akik védelmükbe vették.

Az alábbi verset 2007-ben találtam egy ismerősöm papírjai között. Egy papírcetlire volt felírva kézzel, mentendő a feledés homályától. Ekkor még úgy gondoltam, hogy egy olyan versről van szó, amelyet alig-alig ismerhetnek egy páran. A későbbiekben rákérdeztem volt termelőszövetkezeti tagoktól, ismerik-e ezt a kis rigmust, és meglepve tapasztaltam, hogy bizony sokan ismerik. A „szocialista népköltészet" e kis alkotása nem tudni pontosan mikor keletkezett, de úgy gondolom, hogy valamikor az ötvenes években, aztán mint oly sok népköltészeti alkotás ez is bővült, átalakult.

A fohász az Isten megszólításával kezdődik, ami teljesen azonos az Úr imádsága első sorával. A vers első részében egy általános képet kapunk a termelőszövetkezetek állapotáról. „Mi", a második generáció, csak egyszerű tagok vagyunk, nem tudunk mit tenni, ide születtünk. A harmadik generáció, szintén nem tud, de lehet nem is akar kitörni ebből az életkeretből, de már nem egyszerű mezei tag, „talpas," hanem egy fokkal feljebb lépett a ranglétrán, „irodista," nem kell neki fáradságos munkával keresnie a megélhetését. A rokonság szintén itt találta meg a számítását, lehetőleg „nyugis," nem piszkos földmunkával. Csak az „öregek," az első generáció, akinek a munka az erkölcs dolga volt, azok vannak kint a határban dolgozni. Ennek ellenpéldájaként bukkannak fel a vezetők, akik nem csinálnak semmit, csak a kocsmában ülnek. Ezek természetesen csak általánosítások, de mint minden általánosításnak van valami valóság alapja. Az egyszerű tsz tag joggal érezhette úgy, hogy ez pontosan így van, lelkéből szóltak.

A folytatásban az Úr imádságára hajazva bocsánatot kér a lopás bűnéért, hozzátéve, hogy másképp lehetetlen az élet. A következőkben egyfajta szegénység kerül elő egy üres tarisznya képében, míg a végén szókimondóan, mondhatni durván jellemzi az év végi zárszámadás jövedelmét.

„Miatyánk ki vagy a mennyekbe,
Mi meg a termelőszövetkezetbe.
Fiaink, lányaink az irodában,
Sógor, koma meg a raktárba.
Az öregek kint vannak a határba,
A vezetőség meg a kocsmába.
Bocsásd meg nekünk Urunk, ha lopunk,
Mert másképp megélni nem tudunk.
Üres tarisznyával járunk a határba,
Zárszámadáskor lófasz a picsánkba."

Ez a modernkori népköltés, ha nem is teljesen, de mindenképpen jellemzi a „létező szocializmus" korát, annak egy szegmensét, a termelőszövetkezeti munkások életérzését.

Irodalom

Kovács Endre: Miért pokol a pokol? Népi humor a Délvidéken. In: Cumania, XXII. 313–363. Kecskemét, 2006

Szentkirályi János: Miért szúr a piros tövű nád. Szabad Föld, XXII. 9. 3. 1966

Ujváry Zoltán: A miatyánk, a hiszekegy és a tízparancsolat travesztiái a néphagyományban. In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve, I. 169–182. Hajdúböszörmény, 1973

Nemcsik János: Néhány Miatyánk-travesztia a borsodi és a gömöri néphagyományból. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 15. 78–82. Miskolc, 1976

Örsi Zsolt etnográfus

EMLÉKEINK SUBLÓTJÁBÓL
Régi jászberényi polgárházak 3. rész

1.) Koncsek László háza
Jászberény, Ady Endre út 27.

Épült: 1915 körül, eklektikus, historizáló stílusban. 1. tulajdonos: Koncsek László árvaszéki ülnök, kinek lánytestvére Koncsek Piroska tanárnő volt, aki az 1930-as években a jászberényi Polgári Fiúiskola igazgatónője volt. Ők pedig annak az id. Koncsek Istvánnak (1851–1933) rokonai, aki Jászberény polgármestere volt.

Egy redemptus közbirtokosi család. „Apai, anyai ősei évszázadokon át tevékeny résztvevői voltak a város tanácsának, időközönként főbirók, másodbirók."

2. tulajdonosok, örökösök: Koncsek Pál (1925–2013) és Koncsek Kamilla, aki még él. Lakói az 1950-es években dr. Beöthy Károly és családja volt.

3. Ma is magántulajdonban van.

2.) dr. Szabó József háza
Jászberény, Ady Endre út 21.

Épült: 1910–1920 között, egy vakolat nélküli ú. n. nyers téglaház. Építette: dr. Szabó József (1880–1967) bankigazgató, egyházi Takarékpénztári elnök. Neve a Pálinkás kereszt hátoldalán is megtalálható, mert nagylelkű adományával (500 Pengő) hozzájárult a kereszt felújításához. Virilistaként és bankos emberként nagy szerepe volt a 20. század elején emelt városi középületek finanszírozási terveiben. Feleségével együtt sokat utazott. Ott voltak New Yorkban a Kossuth szobor felavatásán is 1928. március 15-én. Házában az államosítás után a városi napközi otthon kapott helyet, és néhány helységet Horváth Ottó kántor és családja lakhatták tovább, mert dr. Szabó József a háború után befogadta a kántort és családját, akik házát Szolnokon bombatalálat érte. Szabó József az államosítás után haláláig egy tanyán kényszerült lakni. Az épület jelenleg is magántulajdonban van.

3.) dr. Friedvalszky Ferenc háza
Jászberény, Ady Endre út 23.

U-alakú építmény, szegmensíves ablakokkal az 1900-as években épült, valaha ez is nyerstégla borítású volt, de később befestették. Építésze: Piffkó Dezső. A Kastélylexikon mint Friedvalszky kúriát említi. Építette: nemes dr. Friedvalszky Ferenc (1878–1945) községi bíró, Jászberény polgármestere, gazdálkodó. „Az ő szorgalmazására épült a Tanítóképző, az Adóhivatal, és kapott új laktanyát a csendőrség. 1935-ben elkészült az új postaépület. 1937-ben a központi, emeletes, római katolikus Népiskola, a régi városképeken jól látható a gondozott, parkosított Főtér." Kórházbővítés, víz- és szennyvízhálózat kiépítése, hídépítések, a Rákóczi út megnyitása stb. történtek még polgármestersége alatt. 1935-ben kormányfőtanácsossá nevezték ki. Lakóházát a háború után államosították, és több lakást alakítottak ki benne. Özv. Friedvalszky Ferencné a szuterénban húzódhatott meg 1970-ben bekövetkezett haláláig. Jelenleg is több lakás van a falai között, amelyek önkormányzati és magántulajdonban vannak.

Sárközi Ágnes helytörténeti kutató
(folytatjuk)

Koncsek László háza ***Fotó: S. Á.***

Szabó József háza ***Fotó: Bugyi Gábor***

Dr. Friedvalszky Ferenc háza ***Fotó: S. Á.***

In memoriam Borbély Jolán (1928–2018)

Hajdúszoboszlón született. Ikertestvérével a 14. hónapot töltik, amikor édesapjuk 24 éves korában meghal, és édesanyja egyedül marad az ikrekkel. Anyai nagyszüleihez költöznek, s tősgyökeres hajdú nagyszülei parasztgazdaságában nevelkedik. A nagytekintélyű nagyapa szigorú kálvinista elvek szerint neveli a lányokat. A mezőgazdasági munka minden folyamatát megismerik, hajnalban kelnek, a parasztokkal kapálni járnak, és részt vesznek az aratásban, de az alsós elemi elvégzése után a nagyhírű debreceni református leánygimnáziumba, a Dóczyba íratja őket a család.

Az otthonról hozott értékrend, és az iskola haladó szellemisége, a nemzeti identitást erősítő nevelési elvei, puritán, szociálisan érzékeny, humánus emberi eszményképe meghatározza pályaválasztását és egész életére jellemző magatartását. Ezekben az években ismerkedik meg a népi írók megrázó társadalmi helyzetről beszámoló szociográfiáival, Lükő Gábor és Karácsony Sándor munkásságával, és érdeklődik Győrffy István, Magyar Zoltán alapította Táj és Népkutató Központ tevékenysége iránt.

Tizenhat éves, amikor kitör a háború, ezért csak 1946-ban érettségizik, de a kuláklistára került nagyapa nem tudja tovább tanulását támogatni. A szintén szoboszlói származású Kovács Máté (1906-1972) könyvtáros, művelődés politikus támogatásával kerül a budapesti egyetem magyar-német szakára. A Zsigmond téri Népi Kollégium lakója s a „Fényes szelek" nemzedékének tagjaként ősszintén hitt abban, hogy „holnapra megforgatják a világot." *„Nagy hittel és bizakodással kezdtem az új életet, de ez az időszak volt a nagy csalódások és átverések korszaka is"* – mondta később. Faluról jött diáktársai nagy része árulások, koncepciós perek, a szegénység áldozatai lettek, de ő az érdeklődése és a néptánc révén új barátokra, s egyben eljövendő életének pályatársaira is lelt. Harmadéves, amikor az egyetemen elindul a néprajzos képzés, ahová átiratkozik. Néprajzosként szerez diplomát, s diplomamunkája Lakócsa táncai és táncélete. Az egyetemi társak: Pesovár Ernő és Ferenc, Martin György, Andrásfalvy Bertalan, Jámbor Márta, Sipos Zsuzsa.

Már Hajdúszoboszlón vezet egy táncegyüttest, Pesten pedig Molnár István Csokonai együttesébe jár.

1951-ben alakul meg a Népművészeti Intézet, ahol külső munkatársként Muharay Elemér Néprajzi Osztályán dolgozik. Muharay Elemér koncepciója, miszerint az új magyar művészet a néphagyományból táplálkozva fog újjászületni, komplex hagyomány ápolási-átadási stratégiát szánt az intézetnek. A munka megalapozása érdekében a különböző amatőr művészeti és hagyományápoló mozgalmak számára nél-

Borbély Jolán

külözhetetlen archívumok kialakítását tartották a legsürgősebb feladatnak. Az ezt szolgáló nagyszabású gyűjtőmunkában vettek részt a fiatal munkatársak. Borbély Jolán a somogyi, és a monografikus igényű Szabolcs-Szatmár megyei táncgyűjtésekben vett részt, majd a baranyai és bácskai délszláv táncok feltárása lett a feladata. A gyűjtő akció eredményei nemcsak az archívumba kerülnek, de a közreműködők segítségével néptánc-oktatói képzések, gyerekjáték tanfolyamok indulnak, nyári táborok szerveződnek. Borbély Jolán Muharay asszisztenseként szervezi a képzéseket.

1957-ben az intézetet feloszlatják, Széll Jenő igazgató börtönbe kerül, a munkatársak pedig az utcára. Borbély Jolán az Arany János 12 évfolyamos Iskola és Nevelőotthon felső-tagozatos napközis tanára lesz, ahol táncegyüttest szervez. Tizennégy év után kerül vissza főállásba az Népművelési Intézetbe, ahol a tárgyalkotó népművészet gondozása lesz a feladata. Korábbi gyűjtési tapasztalatai, terepismerete révén, hamarosan élénk, megújuló kézműves mozgalmat szervez. Bánszky Pállal (osztályvezető) szakmailag együttműködve és feladatmegosztással megújul a hímző és szövő mozgalom. Megismerve az ország és a határon túli területek gazdag hímző és szövő kultúráját, fiatalok sokasága fedezi fel a népművészetet, és kapcsolódik a kézműves tevékenységekbe. Mentora a Fiatalok Népművészeti Stúdiója megszületésének. (1973) Egyik kitalálója a Budai Várban évről évre megrendezett Mesterségek Ünnepének, nevéhez fűződik az Élő népművészet – nagy Országos Népművészeti Kiállítás megindítása. 1982-ben alakul a Népművészeti Egyesületek Szövetsége, melynek alapító tagja és alelnöke.

Élete utolsó éveiben is szervezője a hazai és határon túli képzéseknek, szövőtáboroknak, gondozója és szerkesztője a szakmai kiadványoknak.

Martin Györggyel 1963-ban köt házasságot, akivel nemcsak az életben, hanem a néptánc gyűjtésekben is társak. Martin Györggyel részt vesz Erdély és Szlovákia magyar tánc- és népzenekutatásában, Erdélyben többször Kallós Zoltánnal együtt is. Az itt szerzett tapasztalat, és a Kallós Zoltán által gyűjtött textíliák jelentették azt a forrást, melyek a hazai hímző kultúra, a szakköri mozgalom megújulását eredményezték. Mindvégig élő a kapcsolata a táncmozgalommal. Az 1990-ben alakult Muharay Elemér Népművészeti Szövetségnek alapító- és elnökségi tagja. Szakemberek, együttesek tanácsadója, minősítések, fesztiválok állandó zsűritagja. Nagy szerepe van abban, hogy táncegyütteseink ruhatára nemcsak a táncokhoz, hanem a tájegységekhez is igazodva is híven tükrözi népművészetünk gazdagságát. Elsőként karolta fel, s támogatta, elvekben, szóban, tettben a táncházakat. A Bartók táncegyüttes az ő ötlete nyomán indította útjára 1997-ben a Tedd ki a pontot! Nemzetközi Legényes versenyt Martin György tiszteletére, és támogat-

ta az 1993-ban alakult Martin György Néptáncszövetség munkáját is.

Rendkívül gazdag és sokoldalú munkássága, tudományos, mozgalomszervező, pedagógusi tevékenysége – kivételesen nagy nyitottsággal párosult. Nyitott és őszinte volt! Szívében helye volt minden tiszta szándékkal közeledő embernek. Nyitott volt minden új kezdeményezésre, és támogatott minden új módszert, művészeti irányzatot.

Harcos kálvinizmusa, a jó ügyekért való küzdelemben harcos kiállással is párosult, de mindig számíthattunk kemény kritikájára, bírálatára is.

Joli néni emléke nem csak szívünkben él, de tovább él minden kihímzett terítőben, minden szőttes takaróban és minden táncos gyerek szépen megformált mozdulatában.

Héra Éva, a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség elnöke

(Borbély Jolán néprajzkutatót 2018. április 11-én családtagjainak, barátainak, ismerőseinek népes hada kísérte utolsó útjára a Farkasréti temetőben.)

Gondolatok Józsa László: Fénysugarak Kunszentmárton múltjából című új könyvének olvasásakor

Kedves Józsa Laci!

Legszívesebben azt írtam volna: Kedves Laci! De eszembe jutott a klasszikus megszólítás: „Laci Te, hallod-e?" – ugye, nem lett volna helyes „eltiedelni" ezt a szép és kedves megszólítást. De ez nem volt az enyém, így nem tehettem. Különben is Te ezt érdemled: a tiszteletteljes megszólítást, a bizalmaskodó helyett. Először is ne haragudj, hogy így rád törtem december 27-én, amikor is szerető családod körében múlattad karácsony utáni hangulatban a délutáni óráid. Biztos voltam benne: „Bársonyon futottak perceid." Én ezt a kellemes délutánt törtem ketté a szentesi kórházból egyenesen hozzád érkezve, hogy legújabb könyvedet átvegyem szíves dedikációddal, felülértékelve szerény, beteg, elgyötört énemet. Nem túlzás a fenti mondat, mivel három bordám törésének fájdalmát lényegesen enyhítette könyved olvasása, melyet azóta sem tudtam letenni. Szóval, eltűnt a fájdalom kínzó érzése, mert olyan olvasmányt tartottam kezemben, mit tartottam: élveztem minden sorát, hogy váratlanul semmivé lett a fájdalom, legalább is az olvasás közben.

Ha röviden és velősen akarom megítélni azt, amit bizonyára többen is úgy látnak, mint én: egy olyan komplex képet nyújtottál át az olvasóknak, mely az eddigiekhez hasonlóan tökéletes és teljes, pontos és átfogó képet ad a vizsgált társadalmi közeg, nevezetesen Kunszentmárton hitéletéről, vallásos érzületéről és a városon túlmutató, krisztusian hívő egyéniségekről (Ökrös József, Veress János, Turcsányi István stb.). Pontos részleteket tudtunk meg a fentiek mellett sok másról, ami látszólag nem tartozik az általad „abszolvált" témakörhöz. Bizonyára egy mai kutató, aki más körülmények között szocializálódott, más politikai és gazdasági helyzetben nőtt fel, egészen másképp láthatja ezeket a kérdéseket. Bizonyára más kategóriákat állítana fel, más paraméterek mentén. A klasszifikáció esetleg differenciáltabb lenne, a témakörök esetleges meghatározásával együtt. De a Józsa László által bemutatott néprajzi adatok megfelelően tükrözték a magyar vallási néprajz kutatási eredményeinek helyzetét. Megfigyelhette a gondosan

olvasó a határok átjárhatóságát a hiedelem, a mágia és a vallás között, továbbá ezek elkülönülését más néprajzi jelenségektől, szokásoktól, a népi és hivatalos vallásosság megnyilvánulásaitól. Józsa László társadalom vizsgálata – véleményem szerint – a helyi vallási és társadalmi kutatásokhoz értékes hagyományt teremtett. Azért szükséges azok folytatásának egzakt elvégzése. Rajta hát, kedves fiatal helytörténészek, kérem, folytassátok!

De vegyük kézbe ezt a címlapján mutatós, kifejező képpel figyelemfelhívó könyvet. A kép kifejezi azt a múltat, melyet a város átélt, szenvedett, örvendett, vagy szívesen felejtett. Nem is találhattál volna ide illőbb képet.

Az 1948-ban írott beköszöntő dolgozatod az első meglepetés. Több okból is: ki az, aki megőrizte 17 éves korában készült dolgozatát 70 éven át! A másik: az a színes stílus, a minket még ma is megkönnyeztetve megkomponált, a szülőföld szeretetével átitatott iskolai dolgozat. Ha én lettem volna az a szerencsés tanár, akinek tanítványa csak megközelítette volna a Tiédet, bizonyára pennád dicséretével olvastattam volna fel az osztály előtt. Bizonyára ez így is történt. Hol is olvashatott hasonlót a kisdiák Józsa László: *„lágy habjaid, vized szelíd tükre, halk csobogás, a forróságtól ellustult tehénkék."*

Már ekkor megcsillant tehetséged, de a szépírói véna sugárzása a felnőtt korban teljesedett ki igazán. Nem győztem csodálkozni a dolgozat olvastán, s ez fogalmazódott meg bennem: Légy, akit várunk. – mondtam volna 1948-ban. (Most érzékelem csak, milyen hosszan cövekeltem le e pompás kis írásnál!)

De a következő írások (több mint 200 oldal) a teljes fegyverzetében bemutatkozó íróember csodálatos – egy teljes KOR alkotómunkájának 1948-tól 2016-ig terjedő kiteljesedettségének részletei. Oldalakon át tudnék írni, dicsérni ezt a pontos, precíz, tiszteletre méltó irodalomjegyzéket felvonultató kötetet. Erre most nincs lehetőség. Arra azonban van, hogy személyes emlékeimmel a „Fénysugarak..." egy sajátos prizmájának segítségével tegyek valami szerény obulust a fényszóró kévéjéhez. Milyen érték? A nagy elől,

(folytatás a 22. oldalon)

(folytatás a 21. oldalról)
a példakép Veress János bemutatása olyan szemléletes, és általam sem ismert (utazása Mezőtúrról Kunszentmártonba). A polgári iskola a Tiszazug tanulni vágyó gyerekeinek csodálatos iskolája: Turcsányi Pista bácsi, Gaál Lajos, „Malária néni", Bozókyné stb. 36 év. Ennyi adatott az itt tanulni vágyók számára. Kezembe került a Polgári Iskola 1944-45-ös Évkönyvének egy részlete. (Szerk.: Gaál Lajos igazgató.) Ritkaság a háborús idők miatt. Ebből néhány érdekesség (figyelem, mai diákok):

· *Istvánházáról bejáró gyalog: .. 5 tanuló*
· *Jaksorpartról bejáró gyalog: ... 1 tanuló*
· *Öcsödről kerékpárral: ..... 5 tanuló*
· *Gyalupusztáról gyalog: ..... 4 tanuló*
· *Tiszakürtről kerékpárral: ..... 1 tanuló*

Micsoda erőfeszítés 1944-ben. Ma is példaként szolgálhat. S közben 74-en laktak kosztos diákként a községben, s 34-en – nem kevesen voltak – kitűnőek, akik aztán főiskolát, egyetemet végeztek. Mindezt azért tartottam fontosnak leírni, mert lassan-lassan a polgári iskola 36 éves története a feledés homályába vész. Kár lenne érte. Mint ahogyan az lenne Arany Sándor tanár úr alakjának, egyéniségének elfelejtése is. Személyes emlékeim a Zoltán utca 176. sz. házhoz fűződnek, ahol Vass Piroskával, feleségével és kislányával lakott.

Z. (Zónai) Szabó Lacival – unokaöccsével – együtt tanított meg úszni, több mint 70 évvel ezelőtt. (Z. Szabó László, városunk szülötte később orvosprofesszor lett. Sanyi bácsi pedig Keszthelyen lett testnevelőből közgazdasági egyetemi docens. Ezt is kevesen tudják ma már.)

Hasonlóképpen szólnom kell a könyv olvastán Turcsányi Pista bácsiról. Osztályfőnököm volt. Szerencsés voltam, hiszen neki és atyai barátomnak, Baldaszti Józsi bácsinak köszönhetem pályaválasztásomat (szándékosan nem azt írom: pedagógus lettem). Ma is élénken és tisztán látom magam előtt Turcsányi tanár úr átszellemült arcát, ahogyan a Thales-tételt magyarázza. Nem lehetett nem érteni. S arra is élénken emlékezem, amikor sárgán, sápadtan utoljára találkoztunk a Farkas-kanyarnál, betegen is a csodálatos kilátást dicsérte, talán utoljára gyönyörködött benne. Drága Pista bácsi, Isten veled! – gondoltam már akkor. De az utókor számon kérné rajtunk, ha a polgári iskola egykori igazgatójáról, Gaál Lajosról nem emlékeznénk meg. Neki köszönhetőek azok az évkönyvek, melyek tájékoztató híreket adnak arról, milyen körülmények között tanultak a polgáristák, s természetesen a körzet egyik legjobb polgári iskoláját vezette. Haragosai száműzték őt 1948 után egy tanyasi iskolába, s ott szerzett halálos betegséget a hihetetlenül embertelen körülmények közt. (Fia: Gaál Lajos közlése.)

A minisztránsok kérdésköre

Kakuk Mátyás írása mindenben tökéletesen igaz. Magam is ministráltam, igaz, pár évvel később. Matyi akkor már nem tartózkodott a községben. D. Molnár Mihály dirigálta a csoportot, megkövetelte a latin szövegek tudását (így kaptunk 50 fillért egy mise után). Még most is emlékszem Sindel Ferenc és Jeszenszki Emil tisztelendő urak szavára, akik segítettek: *„Csengess, sanctus, csengess!"* S mi megráztuk a réz csöngettyűket. Feri bácsi, a sekrestyés jellemzése tökéletes, de a miseborból mintha többet fogyasztott volna a néki járó mennyiségből. Az igaz, nem voltunk angyalok a sekrestyében, s ki is járt érte a feddés, gyakran nem a szakrális módon. Feri bácsi leánya Szabó József tánctanár felesége lett. Szabó Józsefet 1956-ban a mai múzeum helyiségében ölték meg, fia, Péter népművelési előadó volt 1954-56 között a Járási Tanácsnál, majd 1956 decemberében Vigh Pistával együtt disszidált.

Milyen személyes emlékeket őrzök még, melyek könyved olvasása nyomán jutottak eszembe? Nehéz a választás. Nagyanyám, anyám elbeszélései a Rózsafüzér Társulatról, a búcsújárásokról mindig megmaradtak, s a könyv lapjainak segítségével ismételten emlékezetembe idéződtek. Aztán a Passió. Az 1930-as években (talán főtisztelendő Bolya Ferenc irányításával) a Körösparton rendezték meg (egy plakátját a könyvtárban még láttam). A teljes szereposztás piros betűkkel még most is emlékeimben él. Apám egy csodálatos basszus, Pásztor Szilveszter tehetségére hívta fel figyelmemet, amikor az 1950-es években még találkozhattam vele. Sajnos, eddig még sehol nem olvastam csodálatos hangjáról (ma bármely zenei intézmény szívesen fogadná tagjai sorába). De ki emlékszik még Pásztor Szilveszterre és fiára, Pásztor Lászlóra? Mindketten egyszerű iparos emberek voltak. Magam hallottam a templom kórusáról az erős basszust és a selymes tenort. Jó lenne utána nézni más visszaemlékezéseknek. Nagy kár lenne őket is teljesen elfelejteni!

Mennyi fontos és érdekes, említésre méltó téma lenne még, de a terjedelem véges és a türelmed hasonlóképpen. Milyen boldog lehetsz, Laci, hogy gondos őseid annyi dokumentumot, könyvet, fontos írást megőriztek Számodra, de most már a város érdeklődő lakóinak számára is. Joggal állíthatom, hogy helyi kuriózumok akadnak köztük szép számmal, ezeket máshol hiába keresnénk, mert nem őrizte meg azokat a birtoklók gondossága. S itt néhány okos idézet jut eszembe (az egyik félreérthető lehet, magam ugyanis nem recenziót írtam, hanem csak az első reflexiókat rögzítettem):

· *„Két embernek nem lehet hinni: egy karmesternek, s egy kritikát írónak."*
· *„A szeretet a világon a legfontosabb mozgató" (ezt érzem minden sorodból)*
· *„A múlt elpárolog, eltűnik, ha nem fogjuk kézen." (Kodály)*
· *„A feledésben van az elmúlás." (Goethe) (Ebben segítettél, hogy ne következzék be!)*
· *„A múlt nem mögöttünk van, hanem bennünk." (Csoóri Sándor) Milyen igaz!*

Mennyire fontosak a fentiek – a remélhetően több kiadást megérő – könyvedre vonatkozóan is. Ha folytatni szeretném dicséretedet, meg kell állapítanom, hogy nem a könyvtárba, levéltárba bezárkózott, elvont kutatási módokat alkalmazó szobatudós módjára nyúltál a témákhoz, hanem a valóság közvetlen megfigyelésére, elemzésére vállalkoztál, s aktívan vettél részt a város közéletében, mint önkormányzati képviselő. Olyan módon voltál jelen a város élő közösségében, hogy kiválóan érzékelted azt a városi közösséget, mely a rendszerváltás időszakában az országos helyzettel egybevetve mutatott szinkronváltozást.

Te, mint a vallásos neveltetésed révén az „átkos" időszakában is elveid mellett hűségesen kitartó ember az egyházi életre vonatkozó témákat az átlagos elképzelésekhez képest erőteljesebben, intenzívebben mutattad be. S ez így van rendjén. Az egyházi rítusok mellett a búcsúztató emlékbeszédek is fontos helyet foglalnak el, de a társadalmi valóság konkrétumairól is pontos információkat kaphatunk.

Ha már eddig néhány idézettel terheltem türelmedet, írásomat egy Kodály-citátummal fejezem be, mely tökéletesen illik személyiségedhez: *„Pénzt, vagyont lehet örökölni, de műveltséget nem."*

Dr. Cseuz Imre
ny. középiskolai tanár

Búcsú Baráth Miklós városvédőtől, múzeumbaráttól (1941–2018)

Kedves Miklós!

Az idő múlandó és gyorsan lepergeti földi éveinket. Mégis mindnyájan abban reménykedünk, messze még az óra, amikor végleg elszólítanak bennünket az égi hatalmak. De sajnos sokszor csalódnunk kell, mert néha oly váratlanul és oly hirtelen érkezik meg az égi invitáció.

Amikor február 8-án találkoztunk a Jász Múzeumban a Városvédő és Szépítő Egyesület vezetőségi ülésén, még egyikünk sem gondolta, hogy ez lesz az utolsó találkozás, és most beszélünk egymással utoljára. Aztán nem sokára megkaptuk a hírt, hogy beteg lettél és kórházba kerültél. S aztán megérkezett a legszomorúbb hír is, hogy végleg itt hagytál bennünket.

S mi most fájó szívvel itt állunk sírod előtt, hogy végső búcsút vegyünk tőled, és megköszönjük neked a közösen töltött szép éveket, a közös munkát, a közös eredményeket.

Kedves Miklós! Te ízig-vérig jász voltál, s egész életed a szülővárosodhoz és a Jászsághoz kötődött. Jászberényben születtél 1941. július 28-án. Itt voltál kisiskolás a mai Nagyboldogasszony Iskola elődjében, majd a nagy múltú Lehel Vezér Gimnáziumba vezetett az utad, ahol 1959-ben érettségiztél. Ezt követően a Műszerész KTSZ-ben helyezkedtél el, mint elektroműszerész, s itt dolgoztál mintegy 30 esztendeig különböző beosztásokban. A munka mellett azonban folyamatosan palléroztad tudásodat, s felsőfokú elektrotechnikai tanulmányokat folyattál.

Jó néhány évig Te vezetted a Ktsz kísérleti laboratóriumát is, amelyben a nagy sikerű, új fejlesztések születtek. Nagyon szeretted a munkádat, és rendkívül büszke voltál a szovjet-bolgár-cseh szakmai kapcsolatokra, amelyekben Te is aktívan részt vettél, köszönhetően elismert szakmai hozzáértésednek és nagyszerű orosz tudásodnak. A rendszerváltozás után egyéni vállalkozásba kezdtél, és megalapítottad az Experiment Kft.-t, amelyet sikeresen vezettél és fejlesztettél.

A munka mellett számos társadalmi tevékenységet is vállaltál, mert mindig fontos volt számodra szülővárosod fejlődése, boldogulása. 1987-ben alapító tagja lettél a Városvédő és Szépítő Egyesületnek, amelyhez később a feleséged is csatlakozott. Elkötelezett lokálpatriótaként aktív közreműködője voltál számos szép városvédő munkának. Nemcsak tanácsaiddal, de fizikai munkával is részt vettél egy-egy feladat megvalósításában. Milyen nagy jelentőségű volt az Egyesületünk által 1988-ban létrehozott Védett temetőkert, amelynek hosszú időn keresztül Te voltál a gondozója. De részt vettél a köztéri padok kihelyezésében, a Pintér-kripta és a Pintér-kút felújításában, a Korsós

Baráth Miklós

lány kútja, az 1848-as dombormű, a Jász-emlékmű, a Békás szökőkút létrehozásában, a Vásárhelyi emlékkert, a II. világháborús emlékkert, a Kapitánykert és az Aradi vértanúk emlékfasora megvalósításában. Nem felejthetjük el a Jász bál, a Vásárhelyi és Déryné emlékünnepségek elindítását sem. Mindig minden nemes ügy megvalósításában számíthattunk Rád. Nagyon sajnáljuk, hogy egyik régi álmodat mégsem tudtuk valóra váltani, hogy ellátogassunk a jászberényi közbirtokosság egykori mántelki pusztájára, ahol édesapád pusztagazda volt.

Egész életedben érdeklődtél a történelem, és a múltbéli dolgok iránt. Ez irányú érdeklődésed már gimnazista korodban megmutatkozott, ezért is voltál tagja a gimnázium néprajzi szakkörének, amelyet Nagy József tanár úr vezetett. Gyűjtőfüzeteid ma is megtalálhatók a Jász Múzeum adattárában. Nagyon szeretted az egykori népélet és gazdálkodás tárgyait, amelyeket szépen kijavítva, helyrehozva helyeztél el házi gyűjteményedben. A Jász Múzeumhoz nemcsak gyermekként, de felnőtt korodban is vonzódtál. Állandó résztvevője voltál a múzeum különböző rendezvényeinek, 2008-tól pedig a múzeum önkéntese lettél, ezzel is segítve az intézmény szakmai munkáját. Az önként, társadalmi munkában vállalt hétvégi ügyeletellátásokon nemcsak fogadtad a múzeumba érkező vendégeket, de nagy szakértelemmel vezetted őket a kiállításokban is. Ezen önzetlen munkáddal örökre beírtad nevedet a Jász Múzeum aranykönyvébe.

Kedves Miklós! 77 földi esztendőt kaptál a Teremtőtől, amelyben volt sok küzdelem és nehézség, de volt sok szépség és boldogság is, amely örömtelivé tette az életedet. Sok mindenre büszke voltál életedben: a munkádra, a társadalmi tevékenységeidre, de a legbüszkébb mégis családodra; a feleségedre, a fiaidra, menyeidre és az unokáidra voltál, akik mindenkor, mindenben támaszaid voltak.

Kedves Miklós! Itt állok sírod előtt, és nehezen találom a búcsú szavait. Megtiszteltetés volt számomra, hogy ismertelek, és 30 esztendeig együtt dolgozhattunk a városvédelemben és a Jász Múzeumban.

A Városvédő Egyesület tagjai és a Jász Múzeum munkatársai nevében búcsúzom most Tőled, köszönjük, hogy voltál nekünk, és veled együtt dolgozhattunk szeretett városunkért.

Nehéz szívvel, de elengedünk most téged, mert minden bizonnyal már várnak rád odafenn egykori városvédő tagtársaink. Isten áldjon Miklós, nyugodj békében!

Hortiné dr. Bathó Edit
múzeumigazgató

(Baráth Miklóst 2018. április 10-én családtagjai, egykori munkatársai, barátai, városvédő és múzeumi tagtársai kíséretében helyezték örök nyugalomra a jászberényi Fehértói temetőben.)

VI. BORUM Bácskossuthfalván

Kedves lelkész barátunk, Kovács Botond felesége, Éva hívott fel telefonon, hogy tartsunk velük az idén 6. alkalommal megrendezett BORUM-ra, a Kárpát-medencei református szőlészek és borászok fórumára, a Vajdaságba, Bácskossuthfalvára. Lelkesen sorolta, hogy ez egy borversennyel, borkóstolóval összekötött kiváló rendezvény, melyen Ők már tavaly részt vettek, és hogy milyen nagyszerű volt. Sok új ismerőst, barátot szereztek. Fiatal rendezvénysorozat, amely 2013-ban Sárospatakról indult, aztán Mór, Bihardiószeg, Hajós, Császártöltés (ugyanabban az évben), a felvidéki Léva után idén Bácskossuthfalvára érkezik. Némi gondolkodást követően mi is jelentkeztünk a rendezvényre.

A regisztráció után megkaptuk a részletes programtervet, ezt látva beláttuk: jól döntöttünk. A Református Közéleti és Kulturális Alapítvány nagy gonddal összeállított és minden apró részletre odafigyelő tájékoztatója egy valóban élményekkel teli hétvége képét vetítette elénk.

Rendkívül vonzó volt számunkra, hogy a komoly szakmai programon túl a település történetének és látnivalóinak megismerése mellett, még Szabadka nevezetességeit is megtekinthetjük. Történelemtanár és a helytörténeti kutatás mellett elkötelezett feleségem számára ez külön örömet jelentett, mivel őt a bor nem különösebben érdekli, sokkal inkább a vidék, (benne természetesen a borvidék) történelme, története.

Érkezésünkkor remek vacsorával fogadtak vendéglátóink. Ez alatt máris három borászat finomabbnál finomabb boraival ismerkedtünk. Jó hangulatban, jóízű beszélgetéssel töltött este után a gondos házigazdák mindenkit szálláshelyre kísértek.

Másnap 10 órakor került sor a BORUM megnyitására. Móricz Árpád helyi református lelkész igeolvasása és imádság után a köszöntések következtek. A község alpolgármestere mellett a térség országgyűlési képviselője, Fremond Árpád is üdvözölte a megjelenteket. Ezután Nagy Tibor történész, Bácskossuthfalva történetének kutatója, a szabadkai gimnázium és a helybeli iskola tanára tartott lebilincselő előadást arról, hol is vagyunk most.

Előadását egy személyes epizóddal kezdte: Édesapja, aki eredetileg moravicai volt, amikor meghallotta, hogy fia oda megy tanítani, azt mondta neki: *„Ha ezek a nyakas nagykunok két hónap alatt befogadnak, örök állásod lesz”* – utalva ezzel a kun emberek különlegességére.

No, de hogy kerültek ide kunok?

II. József türelmi rendelete lehetővé tette, hogy a redemptio során elszegényedett kun református parasztok a Bécstől kapott segélyből letelepedjenek a „tejjel-mézzel folyó” Bácskában. Így 1786-ban 334 család Karcagról, Jászkisérről és Kunmadarasról indulva megérkezett a korábban már lakott, de addigra teljesen elnéptelenedett Moravicára. Néhány évig még lelkipásztoruk sem volt, azonban nyakas kálvinistákként már előre gondoskodtak közösségük lelki vezetőjéről. Útközben megfogadták Daru Istvánt

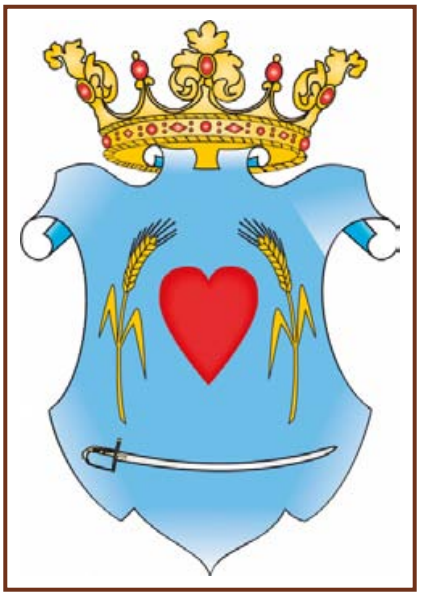

Bácskossuthfalva címere

„oskolai tanítónak,” aki néhány évig a lelkipásztori feladatokat is ellátta. Még abban az évben iskolát építettek, vallva, hogy *„református egyház templom nélkül létezhet, de iskola nélkül nem.”*

1787–88-ban hatalmas árvíz pusztított a településen. Úgy gondolták, hogy Isten azért büntette őket, mert nincs templomuk, ezért azonnal építkezésbe fogtak. Így 1788-ban felépült a templom is, de a tanító csak két év múlva, 1790-ben kapott társat a református lelkész személyében.

209 és fél telket kaptak a falu területén. Főleg állattartással (többségében szürke marha) foglalkoztak és kevés szőlőt műveltek. A termőföldeken háromnyomásos gazdálkodást folytattak. Bácska a történelmi Magyarország legfontosabb mezőgazdasági területe volt. Míg Magyarország mai területén a 20 aranykoronás földek mondhatók átlagos minőségűeknek, addig Bácskában nem ritkák a 40–45 aranykoronás területek sem. A nagykiterjedésű csernozjom talaj igen mélyrétegű, a terület időjárása is kiváló. Valószínű-

Bácskossuthfalva Református temploma Fotó: V. I.

leg ez Európa legjobb termőterülete, szakértői becslések szerint a bácskai földek akár 60 millió ember élelmiszerellátását is biztosítani tudnák. *„Itt, ha valaki bukfencet vet, az is kinő..., és ha békén hagynák az embereket, jómódban élhetnének ma is a föld áldásából”* írta Matuska Márton, aki Észak-Bácska „legmagyarabb” településeként emlegeti Moravicát, ahol 1931-ben laktak a legtöbben, 8034 fő.

A településre érve feltűnt, hogy milyen egyenesek és szélesek az utcái, és milyen sok a fa. A kunok két utcát telepítettek be először, a mai település még őrzi a korabeli szerkezetét, amelyről Máthé László református néptanító, a falu első krónikása így írt: *„Utczái egyenesek és szélesek mindenütt fákkal szegélyezve, sőt az udvarok is annyira beültetve, hogy az egész község mintegy erdőben településnek látszik.”*

Az 1831–34-ben egy ómoravicai udvarházban tanítóskodó Táncsics Mihály későbbi munkáiban gyakran megemlékezett az itteni kun parasztokról. Táncsics sikeresen készítette fel Szalmásy Miksa földbirtokos négy gyermekét a szabadkai gimnáziumi vizsgákra. Nyelvészeti tanulmányokat is írt itt. Kevésnek tartotta a fizetségét, ezért tovább állt.

később 1912-ben Bácskossuthfalvára változtatták.

Itt működik a Délvidék legnagyobb lélekszámú református gyülekezete. Más vallású, helyben lakó lelkész nincs. Az állami óvoda mellett 2005-ben református óvodát alapítottak. A gyülekezet vezérigéje a Jelenések 2,10: *„Légy hű mindhalálig, és néked adom az életnek koronáját.”*

Kossuth Lajos mellszobra ***Fotó: V. I.***

A nyakas kun-református magatartás az 1848–1849-es forradalom előtt, közben és után is kifejezésre jutott – a település Kossuth-pártiságáról volt híres. Noha ez a falu nagy részének a pusztulásához vezetett 1849-ben, a lakosság tántoríthatatlan maradt. A falu Kossuth-szobrot állíttatott *(7. a világon)*. A szobrot először 1896. augusztus 20-án állították fel, a falu központi útkereszteződésében. Ezt 1919-ben a bevonuló szerb katonák ledöntötték és megrongálták. 1941-től 1944-ig ismét talapzatán állt a szobor, majd 1944-ben, a szovjet és szerb katonák elől a községháza szénapadlására menekítették. Onnan rejtélyes módon eltűnt, majd 1985-ben egy kamrapadlásról, véletlenszerűen került elő. Restaurálása után, 1994. március 20-án került újból felállításra a községháza melletti parkban. A szobor 78 cm magas, közel 50 kg, bronzból készült.

Nagyon erős indulatok alakultak ki a falu neve körül 1907-ben, amikor az országos menetrendbe bekerült. Mert milyen név ez, hogy Moravica? Kossuthhoz való hűségüket bizonyítandó előbb Kossuthfalva lett a lakosság akaratának megfelelően. Mivel ilyen településnév már volt Magyarországon,

I. világháborús áldozatok emlékműve ***Fotó: V. I.***

A nagy tetszést aratott helytörténeti előadást követően Maurer Oszkár, a tájegység egyik legnevesebb, legismertebb borásza következett. Ő éppen Londonból érkezett haza, ahol egyhetes borbemutatón népszerűsítette borait. A Vajdaságban található, valaha szebb napokat látott három borvidék, a szerémségi, az érsomlyói (versechegyaljai) és a bácskai szőlőhegyek (Bácskaidombság) múltjáról, jelenéről tartott ismertetést.

Magával ragadó előadásában sok érdekességet is elmondott. Megtudtuk többek között, hogy a Szerémségben voltak Mátyás király szőlei, és hogy a híres szerémségi bor ára a belga posztóéval volt egyenértékű. A területen korábban a hunszőlőnek nevezett szőlőfajtát termesztették, ami a filoxéra vész idején szinte teljesen kipusztult. A ma „hungarikum” kadarkát egyes feltételezések szerint a menekülő rácok hozták ide Törökországból. Az elkötelezett és szorgos borászoknak köszönhetően a térség borászata ismét fellendülőben van. Kitűnő borait egyre többfelé ismerik szerte a világon.

Ebéd után szabadkai városnézés következett, melynek során a város legfontosabb nevezetességeit kerestük fel. A zord időjárás ellenére is kedves arcát mutatta a város. A kellemes szabadkai séta után Maurer Oszkár látta vendégül a társaságot Hajdújáráson, ahol a bőséges és ízletes vacsora mellett a Maurer Pincészet borait kóstolhattuk. A vendéglátó minden egyes borát maga mutatta be, többek között azt is, amelyik Svédország leghíresebb éttermének – ahová egy évre előre minden asztalt lefoglalnak – itallapján is szerepel. Jóllakottan, élményekkel gazdagon tértünk nyugovóra. A harmadik napunk istentisztelettel kezdődött. Ezt követően került sor a borverseny eredményhirdetésére. Ekkor jelentették be a jövő évi BORUM helyszínét, ami Cserépfalu lesz a Bükk alján.

A kiadós ebéd és a rendezvény zárása után „viszontlátásra Cserépfalun!” köszöntéssel vettünk búcsút egymástól és a bácskossuthfalvi nagykunoktól.

Varga Istvánné és Varga István

Székely Mihály művészete új nézőpontból

A Jászság számos kiváló művészt adott Magyarországnak és a nagyvilágnak: közülük is kiemelkedik Székely Mihály operaénekes. A világhírű basszista – Spagatner Mihály néven – 1901. május 8-án született Jászberényben, és 55 évvel ezelőtt, 1963. március 5-én hunyt el Budapesten. Székely Mihály az operairodalom összes nagy basszus szerepét elénekelte; hosszan lehetne sorolni azokat az operákat, amelyek előadásában felejthetetlen alakítást nyújtott itthon és külföldön egyaránt. A Brockhaus Riemann Zenei Lexikonban megjelent életrajz így összegzi Székely Mihály művészetének jelentőségét: *„... A magyar operakultúra egyik nagy alakja; hangjának mély regisztere és zengő tónusa, valamint színészi kifejezőkészsége különleges rangot kölcsönzött alakításainak. ...”*

Székely Mihály szülővárosa, Jászberény ma is híven őrzi a nagy művész emlékét. Általános iskola, az özvegy által alapított díj, felnőtt amatőr énekkar, valamint utca viseli a nevét a Jászság fővárosában. Korábban a város kulturális életének meghatározó eseménye volt a Székely Mihály Zenei Hetek, újabban egy – szintén róla elnevezett – énekverseny tiszteleg az emléke előtt. A Városi Könyvtárban berendezett emlékszobában a művész néhány személyes tárgya mellett művészi pályafutásának emlékei láthatók.

Székely Mihályról, az operaénekesről és az emberről már sokan és sokat írtak: van azonban az operaénekesi pályájának egy olyan részlete, amely ma már talán nem köztudomású, de szintén az operaénekes művészi kiválóságát bizonyítja. Magyarországon az általános iskolák számára 1962-ben új Tanterv és Utasítás készült, amely az 1963/64-es tanévvel kezdődően, felmenő rendszerben lépett életbe. Az ének-zene tantárgy szempontjából nagy újdonságot jelentett ez a tanterv, mivel ennek alapján készült el első alkalommal egy, az ország összes általános iskolája számára hozzáférhető hanglemez-sorozat, lehetővé téve ezáltal az úgynevezett zenehallgatási szemelvények tanórán történő gépzenei bemutatását. Az 1960-as évek általános iskolai zenehallgatási programjának jelentőségét tehát az adja, hogy az ének-zene órákon a diákok megismerkedhettek a zenetörténet nagy komponistáinak műveivel, műrészleteivel, olyan művekkel is, amelyek megszólaltatására ők maguk még nem lehettek képesek. Az Országos Pedagógiai Intézet szerkesztésében készült hanglemezsorozaton a nagy zeneszerzők műveit a kor legkiválóbb hazai énekes és hangszeres művészei, kórusai és hangszeres együttesei, karnagyai és dirigensei szólaltatták meg. Rangot és elismerést jelentett az általános iskolások számára készített hanglemezeken szerepelni.

Székely Mihály hangja, bár már csak archív felvételről, de egy alkalommal hallható volt a nyolcadik osztályosok hanglemezén: Sarastro F-dúr áriáját (Osiris, Isis) énekelte Mozart A varázsfuvola című operájából. A tanterv előírása szerint a tanulóknak a nyolcadik osztályban kellett közelebbről megismerkedniük az opera műfajával, ennek

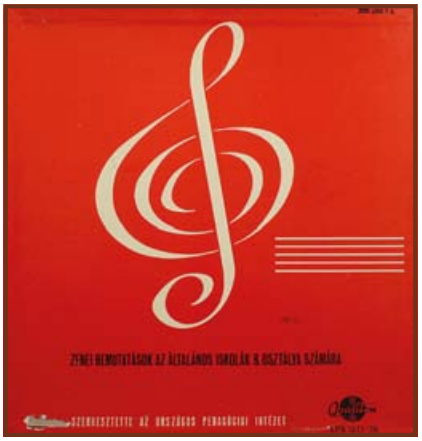

az ismerkedésnek a kezdetét éppen Mozart műve jelentette. A daljátékból négy részlet kapott helyet a hanglemezen: Papageno áriája (Egy tűzről pattant lányka), Sarastro F-dúr áriája (Osiris, Isis), a Bűvös csengettyű és a Tercett (Már int a hajnal rózsa ujja). Székely Mihály mellett olyan művészek hangján keresztül ismerhették meg a diákok ezeket a részleteket, mint Melis György, Andor Éva, Hamari Júlia és Barlay Zsuzsa – a Magyar Állami Operaház zenekarát Erdélyi Miklós vezényelte, közreműködött a Magyar Néphadsereg Férfikara, karigazgató Kis István. Bizonyára nem szükséges hangsúlyozni, hogy különösen az ifjúság zenei nevelésében és a komolyzene számára való megnyerésében milyen fontos szerepe volt és van a zenei bemutatások során a kiváló művészi előadásnak. Mozart operájának példáján is látszódik, hogy az 1960-as évek általános iskolai zenehallgatási lemezeit összeállító szakemberek tisztában voltak ennek a szempontnak a fontosságával.

Az 1962-es Tanterv és Utasítást 1977-ben egy új tanterv, Az általános iskolai nevelés és oktatás terve váltotta fel. Az új tantervhez új zenehallgatási lemezsorozat készült, amelyen már egy másik legendás basszista, Gregor József volt hallható Sarastro szerepében. Az 1962 és 1977 között eltelt másfél évtizedben felnövő generációk azonban Székely Mihály hangján ismerhették meg Sarastro híres F-dúr áriáját. Várnai Péter, a kortárs ekként jellemezte Székely Mihály alakítását ebben az áriában: *„Az F-dúr ária mintapéldája lehet Székely muzikalitásának. A széles dallamívek egy vonalban való megszólaltatása, a lélegzetvételnek a zenei frázisok szerint való beosztása, a nagy ívelésű legátók, Székely csodálatos zengésű hangja, az átütő erejű és tömör mély regiszter – maga volt a mozarti eszmény...”* A múlt század általános iskolásai minden bizonnyal nem tudták ilyen kifejezően megfogalmazni Székely Mihály előadásának szépségét és mélységét, de biztosan megérezhették belőle, hogy egy nagy zeneszerző gondolatait egy nagy művész tolmácsolásában hallhatták.

Így őrizte meg a magyar általános iskolai ének-zene tanítás másfél évtizeden át Székely Mihály emlékét.

Irodalom:

Miklósvári Sándor (szerk.): Tanterv és Utasítás az általános iskolák számára. 1962. Budapest

Zenehallgatás az általános iskola 8. osztálya számára. Összeállította Péter József és Petneki Jenő. 1966. Budapest

Szebenyi Péter (főszerk.): Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Második kiadás. 1981. Budapest

Székely Mihály. In: Dahlhaus, Carl és Eggebrecht, Hans Heinrich (szerk.): Brockhaus Riemann Zenei Lexikon. A magyar kiadás szerkesztője Boronkay Antal. III. kötet. 438. 1983. Budapest

Várnai Péter: Székely Mihály. Nagy magyar előadóművészek sorozat II. Második kiadás. 1968. Budapest

Tarcai Zoltán (szerk.): Zenehallgatás. Általános iskola 6. osztály. Hungaroton. 1983

Kiss Henriett zenetörténész

Lengyel-Magyar Barátság Napja Jászalsószentgyörgyön

A Lengyel-Magyar Barátság Napját a Szolnoki Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat Bátori Zsolt elnök által vezetett delegációjával közösen ünnepelte a Jászalsószentgyörgyi Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület március 23-án.

A rendezvény első mozzanata a tiszteletadásé volt. Bátori Zsolt elnök Szarvák Imre polgármesterrel leleplezte az 1848–49-es szabadságharcban Já-

Emléktábla az 1848/49-es szabadságharcban Jászalsószentgyörgyön meghalt lengyel-magyar személyeknek
Fotó: K. N. K.

szalsószentgyörgyön elhalálozott lengyel és magyar személyeknek emléket állító márványtáblát, melynél a Nemzetiségi Önkormányzat és az Egyesület elhelyezte a kegyelet koszorúit. Simon Károly egyesületi elnök, helytörténeti kutató név szerint is megemlékezett az áldozatokról.

A közös program Lukácsi László tanár úr, helytörténeti kutató koordinálásával az Erzsébet Malomban folytatódott a két nemzet himnuszával.

Szarvák Imre polgármester köszöntőjében örömét fejezte ki, hogy a tavalyi nagyszabású rendezvény hagyományteremtőnek bizonyult, és az ismételt találkozó méltó alkalom a kapcsolat ápolására.

Bátori Zsolt elnök felszólalásában a két nép csaknem 1100 éves összefonódását mutatta be a történelmi események és személyek csokorba foglalásával. Kitért arra, hogy nagyobb mértékű lengyel betelepedés a XVIII. századtól vette kezdetét, mely a II. világháborúban további jelentős hullámban folytatódott.

Dr. Sallai János tanszékvezető egyetemi tanár előadása ***Fotó: K. N. K.***

Bátori Zsolt történelmi áttekintéséhez kapcsolódott a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tanszékvezető egyetemi tanárának, Prof. Dr. Sallai János rendőr ezredesnek a témát továbbvivő előadása. A jászalsószentgyörgyi származású lokálpatrióta professzor megjelent számos publikációja közül ezúttal a magyar-lengyel határok történetébe avatta be a hallgatóságot. A II. világháborút megelőző és a II. világháború politikai eseményeit, valamint a lengyel menekültkérdést feldolgozó tartalmas előadása számtalan új ismerettel szolgált. Kutatásainak eredménye a Forró ősz (1939) a lengyel – magyar határon című tanulmányából ismerhető meg.

Lukácsi László tanár úr szavait idézve, az értékes történelem óra után a szórakozás következett. Első alkalommal mutatkozott be az általános iskola néptánc csoportja Szűcsné Urbán Máriának, a Viganó Alapfokú Művészeti Iskola igazgatójának koreográfiájával. A Rozmaring Asszonykórus hazafias témájú dalcsokra ugyancsak szép perceket szerzett.

Végezetül igen hálás feladatának tett eleget Lukácsi tanár úr, amikor ismertette a vacsora fogásait, mely a Szarvák Imre polgármester által felajánlott hízott mangalicából készült étkeket, valamint az Egyesület tagjai által készített sós és édes süteményeket tartalmazta.

A megemlékezés, az ismeretszerzés és a szórakozás egysége újabb szállal erősítette meg ezen a napon a két nép évezredes barátságát.

Dr. Körei Nagy Katalin újságíró

Kérjük az 1%-ot

Kérjük, adóbevallása elkészítésekor adójának 1%-át ajánlja a Jász Múzeumért Alapítvány javára.
A befolyt összeget Redemptio című lapunk megjelentetésére fordítjuk.

Adószámunk: 18824168-1-16

EMLÉKEINK SUBLÓTJÁBÓL
Szárnyaszegetten – A háború legmodernebb repülőgépeire képezték ki, mégis gyalogosként esett át a tűzkeresztségen

Szabó Tibor volt m. kir. repülő hadnagy szolnoki lakásába lépve katonás rend vesz körül bennünket. A több mint kilencven esztendős úr mellől hosszú élete során a sors fiát és feleségét is elszólította, így napjai többnyire emlékeinek rendezgetésével telnek. Dolgozószobája polcain dossziék sora őrzi az egykori bajtársak, a múlt emlékeit. – Engem már a háborúban avattak tisztté, és a legmodernebb német

Hadnagyi egyenruhában a háború alatt (Szabó Tibor tulajdona)

és olasz harci gépekre képeztek ki. Az ellenséggel mégis gyalogosként kerültem, szembe. Azt, hogy itt beszélgethetünk, egy bedöglött orosz aknának köszönhető, a háború végkimenetele meg néhány kilométeren múlt számomra. Emiatt éltem évekig Sztálin kenyerén, holott egységem nagy része angol fogságba került – kezdi beszélgetésünket a házigazda, miközben egy repülőmodellt helyez az asztalra. Ez az egyik típus, amin repültem, mutatja. – Bár Szabó Tibor nem katonacsaládból származott, édesapja postán dolgozott, ennek ellenére jelentkezett hivatásos repülő-kiképzésre. A repülőorvosi-vizsgálaton megfelelt, s érettségi után Kassára kapott behívót. Mielőtt a katonai témába fognánk, Szabó úr előbb megosztotta velünk néhány érdekes középiskolai élményét is az akkori idők bonyolultságáról. – A gimnáziumba akkor még zsidó fiúk és lányok is jártak az osztályunkba, s egy Braun Aliz nevű csinos lányka valamiért szimpatizált velem. Esténként sétáltunk, de csókolózás helyett a marxizmusról tartott nekem előadást. Az ötvenéves érettségi találkozónkon egyedül ő nem volt ott, mert szlovák partizánként esett el a háborúban. Olyan szellem volt nálunk, hogy amikor már Moszkva alatt voltak a németek, a pap megmondta, hogy nem nyerhetik meg ezt a háborút. Baks Aurél nevű cipszer német osztályfőnökünk, meg azt hajtogatta, hogy *„német zászló leng az Akropoliszon!”* Szóval ilyen ellentétes információkat kaptunk. – Kassán először Bücker 131-es kis kétüléses gépen tanultunk, amivel az elsők közt szálltam fel egyedül. Ezen sajátítottuk el a műrepülés légi harcban használható alapfogalmait. Ezt az Arado 96 gyakorló vadászgép, majd a Sólyom követte, s elég hamar befejeztük az első évfolyamot, aminek végén a tanulmányi eredményünk alapján rangsoroltak bennünket. Sok követelménynek kellett megfelelnünk. A szabályzatban például az állt, hogy a magyar katona vallásos. Erre mondta évfolyamparancsnokunk, Békási Antal százados, hogy az a vallásosság nem ér semmit, ha valaki a Kárpátokban felhőbe kerülve mondja, hogy Istenem segíts, aztán a szerencsés földet érés után kijelenti, hogy leszálltam volna magam is. Ő CR-42-essel volt frontszolgálaton, amikor Szlovákiát megtámadtuk, több szlovák gépet le is lőttek. Bár jó pilóta volt, sajnos egy Messerchmidt 109-essel lezuhant a szovjet fronton. Kiképzés közben akadtak humoros helyzeteink is. Parancsnokunk, Kaltenbach Henrik valamiért becsukott bennünket, s nem mehettünk Kassára kimenőre. Bosszúból pilótasapkában, szemüveggel, de meztelenül álltunk őrségbe az úttestre néző országzászlónál. Novemberben Veszprémbe kerültünk kiképzésre, s éppen gyakorló repülésen voltunk, amikor március 15-én a németek megszállták Magyarországot.

Emlék a háború idejéből (Szabó Tibor tulajdona)

Egy Cr-42-es gépünket körbe is lőtték, egy darabig nem is repülhettünk. Ekkorra már megváltozott a repülés szelleme is. Afrikát járt német pilóták mesélték, hogy korábban, ha lelőttek egy német vadászpilótát, akkor az amerikaiak, vagy az angolok koszorút dobtak le a levegőből a temetésén. Nálunk a lakosság a polgári célpontok bombázása miatt sajnos már meglincselte a leesett szövetséges pilótákat.

A csendőrök, vagy a közelünkben szolgáló magyar vadászrepülők igyekeztek időben begyűjteni őket. Ezt a háború után az amerikai pilóták igazolták is. Szentgyörgyi Dezső, a kecskeméti repülőtér névadója egyszer azért engedett útjára egy angol vadászgépet, mert észrevette, hogy annak elromlott a fegyvere. Később, MALÉV-pilótaként tisztelgésként katonazenekar fogadta a londoni repülőtéren. – Szabó Tibor elmondása szerint nagyon jó gépeken tanultak, volt, amivel négyezer méterre föl tudtak menni, s óriási élmény volt számára látni fentről az egész Balatont. – Közben a nyomasztó körülmények miatt úgy mentették gépeiket az előrenyomuló oroszok elől, hogy azt sem tudták, hol kell kényszerleszállást csinálniuk a benzinhiány miatt. – Egyikünk egy futballpályán tette hasra a gépet, és a postáról próbált telefonálni, hogy küldjenek kocsit érte. Addig szerencsétlenkedtek, hogy elővette a pisztolyát, és a kisasszony előtt megjátszotta, hogy főbe lövi magát. Akkor ijedt meg igazán, amikor meghúzta a ravaszt, és belelőtt a plafonba, mert csőre volt töltve a pisztolya. – meséli Szabó úr a háborús idők fekete humorhoz tartozó történeteit. – Első hősi halottjuk egy idősebb, Németországban kiképzett társuk volt, aki Zágráb fölött megsebesülve Székesfehérváron még le tudta tenni a gépét, de a mentőautóban belehalt a sebeibe. Máskor egy rosszul felerősített bomba vágott rendet a növendékek között. – A második évfolyamból tizenöten Szegedre kerültünk emelt szintű műszerrepülő kiképzésre. Közeledett a front, s egy riadókor azonnal el kell hagynunk Szegedet. Fura módon Szabadkáig vittek bennünket, ahol lányokat is begyűjtöttünk. Szerencsére sikerült kizavarni őket, mert kiderült, sok partizán volt közöttük, s akadt, aki levágta a fütyijét a fiúnak. – 1944. augusztus huszadikán új tiszti egyenruhában vitték fel őket Budapestre a tisztavatásra, de az ünnepélyt már légi veszély zavarta meg. Félve, hogy szétbombázhatják a háromszáz tisztet, kivitték őket a budai hegyekbe. – Évekkel később, amikor Horthy Istvánné dedikálta a könyvét, odamentem hozzá, hogy engem 1944-ben avattak a Horthy István repülő akadémián. Hű, mondta, emlékszik rá, hogy milyen zűrös volt az avatás. Délután sorakozott fel a repülő akadémia, a Bolyai akadémia, és a Ludovika akadémia. A Ludovika rangidőse mondta az esküt, és minden évfolyam elsője letette az aláírt esküjüket Horthy Miklós elé. Nagyon lelkes volt, köszöntötte az új tiszteket, szóba került a rendkívül nehéz háborús helyzet is. Meghatódott ő is. Amikor elmondtuk az esküt, díszmenetben elmasíroztunk előtte. – Hadnagyként pár nap szabadság után állt szolgálatba, ami a háború ellenére sem nélkülözte a kellemesebb élményeket. –Többször repültem Bécsújhelyre, s egyszer a légiriadó alatt lementünk a repülőtér légvédelmi pincéjébe. Tele volt német lányokkal, akik egyből felugrottak, átadták a helyüket, s mindjárt beleültek az ölünkbe. Igaz volt a német mondás, amit később is többször megtapasztal-

Civilben már a háború után Szolnokon (Szabó Tibor tulajdona)

tam: *„A háborúban minden rosszabb lett, csak egy lett jobb: hogy a nők erkölcse is rosszabb lett."* – Visszavonulás közben a legnehezebb éjszakai vadász kiképzést is megkapták. 1944 szilvesztere már Ausztriában, a zeltwegi repülőtéren érte őket, ahol üzemanyaghiány miatt számukra véget ért a repülés. Csupán a repülőteret támadó szövetséges gépeket lőtték a földről gépágyúval. Egyik bajtársa közben azzal szembesült, hogy az úr a pokolban is úr. Egy lelőtt amerikai őrnagyot kísért Frankfurt am Mainba, abba a fogolytáborba, ahol csak nyugati pilóták voltak. Úgy éltek, mint otthon, minden csomagot megkaptak, tele voltak csokoládéval. A magyar tisztnek fölajánlották, hogy egy doboznyi karórából válasszon magának ajándékot, amit köszönettel elhárított. Egy idő után le akarták őket fegyverezni a németek, ezt úgy kerülték el, hogy elvállalták a gyalogos bevetést. – Egy német ezredes volt a parancsnok, aki két öreg német katonát pusztán azért akasztatott fel, mert azt mondták, hogy a háborút elvesztették a németek. Magyar és német katonákból alakított gyalogos alakulatunkat április 20-án, Hitler születésnapján indították el a Semmeringre. Ott a német vezetők egy szállodafélébe vették be magukat, mi meg olyan kegyetlen helyen voltunk, hogy a köves terepen alig tudtam akkora lyukat ásni, hogy beleférjek. Egyik alkalommal egy akna csapódott be mellém, és nem robbant fel. Ha felrobban, nekem végem van. – Végül azt vették észre, hogy a németek eltűntek mellőlük, s csak egy fiatal SS-től tudták meg, hogy vége a háborúnak. – Lementünk Zeltwegbe, ahol a németek a horogkeresztet kitépve már csupa vörös zászlót csináltak maguknak. Tőlünk úgy megijedtek, hogy egyből kitették helyette az osztrák zászlót. Balszerencsénkre az angolok csak a klagenfurti repülőteret szállták meg, és azok jártak jól, akik ott tették le a fegyvert. Úri módon éltek, és hamarosan hazatérhettek. Minket a zeltwegi repülőteret megszálló oroszok fegyverezték le, s gyalog indítottak útnak kelet felé. Bad Fischauban augusztusban azzal vagonírozták be a csapatot, hogy megyünk haza. Amikor a vonatból láttam a törökszentmiklósi kettős tornyot, kidobtam egy cédulát a szüleimnek, hogy megvagyok, élek és megyek egy vagonnal kifele. Egy falubeli vasutas megtalálta és hazavitte a szüleimnek. Közben néhányan megszöktek, s Aradon az oroszok lekaptak egy, a peronon tébláboló fiatalembert. Berakták közénk, így pótolták a létszámot. Eljutottunk Foksányig, ahol kegyetlen, csupasz területen volt a fogolytábor. Nagy nyitott gödör volt a latrina, korláttal körülvéve, az ember odaguggolt és úgy végezte a dolgát. Napi egy csajkányi vizet kaptunk inni, meg mosdani. A magyar legénységi állományt innen hazaküldték, minket, tiszteket bevagonírozták és elindítottak Ukrajnába. – Szabó Tibort Kijeven keresztül vitték kelet felé, s a következő három évben több szovjet fogolytábort is megismert, ahol a legváltozatosabb körülmények között teltek napjai. Volt, hogy orosz kísérőjük a saját köpenyével, pokrócával óvta őket a hidegtől. Máskor Szovjetunió szerte

(folytatás a 30. oldalon)

(folytatás a 29. oldalról)
elharapózott intézményes lopás miatt a táborparancsnokság magyar foglyokkal őriztette az élelemraktárt a saját embereitől. – Az egyik tiszt, Zytás Pál megszökött a táborból, egy hét múlva már hozták vissza. Már Szolnokon mondta el, hogy Kárpátalján, a drótkerítésnél fogták el. Berakták a büntetőlyukba, egy földbe ásott gödörbe, kígyók, békák közé, utána elvitték Szibériába.– Szabó Tibor utoljára Csernyigovban dolgozott, itt már vasárnap hangversenyt, színdarabokat is adtak elő a katonák, ahol a táborparancsnok is rendszeresen megjelent. – Akkor már ilyen jellege volt a tábornak, kicsit pénzhez is tudtunk jutni. Volt, hogy építettünk, közben énekeltük, hogy „Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája…" Ebből a csernyigovi táborból, ősszel egy szovjet tiszt kísért bennünket, vagy kétszáz magyar tisztet, gyalog a hatvan kilométerre levő Kijevbe, egy gyűjtőtáborba. Ez már '48 tavaszán volt, amikor megkötötték a magyar-szovjet barátsági szerződést. Egyszer felsorakoztattak bennünket, hogy megyünk haza. Már a kapuban álltunk, amikor közölték, hogy tévedés történt, maradunk. Volt, aki sírva fakadt. Máskor a városban egy nagyon csinos nő vonult el mellettünk a járdán. Egyikünk megszólalt, hogy de jó nő, erre magyarul szólt vissza. Kiderült, hogy a háborúban egy magyar százados szeretője volt, aki elhozta Pestre. A nőt onnan toloncolták vissza, s pedagógus létére két évig kellett dolgoznia segédmunkásként. – Szabó Tibor fogsága 1948 májusában ért véget. Bevagonírozták őket és valóban elindultak haza. Útközben kiszedték közülük az SS-eket, majd a csendőröket, s Debrecenben majdnem ő is bajba került. Összetévesztették egy hasonló nevű, az oroszok által keresett katonával, de végül ezt is megúszta. Május végére ért haza három év és egy hónapos fogság után. Itthon jelentkezett a katonai hatóságoknál, rövid ideig kapta a hadnagyi fizetését, de többé nem ülhetett a pilótaülésbe. Az 56-os forradalom utáni tisztogatások során lefokozták honvéddé. A rendszerváltás után kapta vissza rangját, illetve léptették elő őrnaggyá. Aktív éveiben a szolnoki vízügyi igazgatóságon dolgozott. Munkáját számtalan kitüntetéssel ismerték el, de a világot csak akkor látta felülről, ha a vízügyi pilóták barátságból elvitték egy repülőútra.

Szathmáry István újságíró

Elismerések
a tudomány, a kultúra, a művészet, az oktatás és a sport „munkásainak" a Jászkunságból

Március 15-i nemzeti ünnepünk alkalmával rangos állami és szakmai kitüntetéseket adtak át Budapesten a Parlamentben és a Pesti Vigadóban. A Jászkunságból is jó néhány személy kapott magas elismerést.

A magyar kultúra, de kiemelten a kun hagyományok megőrzéséért és népszerűsítéséért érdemelte ki ***Győrfi Sándor*** Munkácsy-díjas karcagi szobrászművész a **Kossuth-díjat.**

A **Magyar Érdemrend Tisztikeresztje polgári tagozat** kitüntetést vehette át március 13-án a Pesti Vigadóban ***Dr. Barna Gábor,*** az MTA doktora, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Társadalomtudományi Intézete Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének egyetemi tanára.

A **Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét** kapta ***Hajagos Csaba*** történész, a kecskeméti Katona József Múzeum osztályvezetője és ***Szűcs Gábor*** néptáncművész, koreográfus, a Jászság Népi Együttes művészeti vezetője, a Csángó Fesztivál – Kisebbségek Folklór Fesztiválja igazgatója.

Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült ***Hortiné dr. Bathó Edit*** etnográfus, a jászberényi Jász Múzeum igazgatója, a Jászsági Hagyományőrző Egylet művészeti vezetője és ***Oláhné Kanyó Andrea,*** a szolnoki Szent Tamás Görögkatolikus Óvoda és Általános Iskola intézményvezetője.

Magyar Ezüst Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetést kapott ***Darázs István,*** a Jászberényi SE Korcsolya Szakosztályának korábbi elnöke.

Magyar Bronz Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült ***Fehérné Imrek Katalin,*** a szolnoki Szandaszőlősi Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola tanítója.

A nagykunkapitányok a hagyományaikhoz híven ebben az évben is a Nagykun Bálon adták át az általuk alapított **Illéssy-díjat,** amelyet ez alkalommal ***Dr. Bartha Júlia*** etnográfus, keletkutató vehetett át.

Gratulálunk a kitüntetetteknek! ***Iris***

Verselő jászok és kunok

A FALVÉDŐ ÜZENETE

Falvédő függött nagyanyám konyhájában,
áldott kézzel hímezte ifjú korában.
Hímezte szívével, kezével mívesen,
díszítse a falát kedvesen, színesen.

A látvány szívembe égett, el nem ereszt;
zöldszín hármas halmon állt egy kettős kereszt,
felkelő napot körített arany sugár,
tündökölt azon a régi magyar határ.

Akkor olvasással alig barátkoztam,
betűzve szövegét lassan, vontatottan;
öregapámtól kérdeztem értelmét;
földre szögezte fátyolos tekintetét.

Sokáig hallgatott, csak ült mozdulatlan,
e kép előttem máig elmúlhatatlan.
Keskeny fény szökött be a szűk ablakrésen,
szoba csendjét nem mertem megtörni én sem.

„Mondjad, nagyapám, mi az a Kossuth címer?
Miért van osztály falán másfajta címer?"
Csendesen szólt, alig hallottam szavát;
„Nagy leszel, megérted. Ellopták a hazát."

Sok volt a kérdésem, alig a felelet,
„később elmesélem, de most még nem lehet."
Vettem hát a ceruzám és papírosom,
másoltam, a falvédőn mi írva vagyon.

A gyűrött, piszkos gyermekkori jegyzetem
negyven év múltával véletlen fellelem.
Jobbra-balra szédült betűk a lapokon,
ismerős, biztató sorokat olvasom:

„TURUL MADÁR SZÁLLJ,
SEHOL MEG NE ÁLLJ,
VIDD EL A MI ÜZENETÜNK
LESZ MÉG MAGYAR NYÁR."

Fülöpszállási Székely Gábor

Fiatal Jászsági Értelmiségiek Konferenciája Jászfelsőszentgyörgyön

A jászfelsőszentgyörgyi művelődési házban 2018. március 24-én megrendezésre került a Fiatal Jászsági Értelmiségiek Konferenciája. A nívós rendezvény előzményeként 2016-ban és 2017-ben a jászfelsőszentgyörgyi Bursa Hungarica ösztöndíjas tehetséges fiatalok adtak számot eredményeikről, s a sikeres rendezvénysorozatot ez évben a Jászság egészére kiterjesztették a szervezők. A konferencia moderátora Ménkű János művelődésszervező, a levezető elnöke és egyben a három fős zsűri egyik tagja Nagy András, a Lehel Vezér Gimnázium nyugalmazott igazgatója volt.

A fiatalok egyenként 15 perces előadását a szakmai zsűri elnöke, dr. Molnár Sándor tanszékvezető egyetemi tanár, valamint a rendezvény főszervezője, dr. Turjányi Sándor nyugalmazott adjunktus értékelte.

A tudományterületek széles spektrumát érintő előadók nem versengtek egymással, megmérettetés helyett a tudásanyag gáláját élvezhette a hallgatóság a tizenegy tehetséges fiatal gondolatébresztő előadásában.

Piroska Miklós, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés alelnöke levelében üdvözölte a résztvevőket. Gondolatait Nagy András tolmácsolta. A fiatal értelmiségiek munkájáról külön elismeréssel szólt: *„Egy szellemi háttérműhely kialakulásának alapköveit teszi le minden egyes résztvevő”* – írta. A megye és azon belül a Jászság további dinamikus fejlődése érdekében is fontosnak tartotta, hogy ez a kezdeményezés rendszeressé váljon.

A tartalmas konferencia anyagának ismertetése a tudósítás szűk keretei közé nem illeszthető, azonban az előadók által elemzett témák felsorolása is jól érzékelteti azt a tényt, hogy a jászsági fiatal értelmiségiek elhivatottsággal és imponáló felkészültséggel gyakorolják hivatásukat.

Pernyész Anita, a Liska József Katolikus Erősáramú Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium tanára az oktatás digitalizálásában rejlő lehetőségeket elemezte.

Nagy András, dr. Turjányi Sándor és dr. Molnár Sándor a konferencián ***Fotó: K. N. K.***

Kmetykó Dávid vegyészmérnök az ömledékfúvással gyártott mikroszálak alkalmazásával kapcsolatos kísérleteit mutatta be.

Madarász Lajos vegyészmérnök a folyamatos granulálás szabályozásának fejlesztése területén végzett kutatásairól számolt be.

Badari Tímea szülésznő magával ragadó empátiával beszélt hivatása szépségeiről és nehézségeiről.

Kalup Csilla fizika szakos egyetemi hallgató a kozmoszba vezetette a hallgatóságot a pulzáló fehér törpecsillagok bemutatásával, a csillagászat területén kifejtett kutatásainak eredményeit ismertetve.

Péli Tamás pénzügyi szakember a részvények értékét, a tudatos befektetés tárgykörét elemezte.

Pozsonyi Ivett gimnáziumi tanuló a Szent István Sport Általános Iskola és Gimnáziumban megvalósuló Nagykövetiskola programról hozott kisfilmes bemutatót.

Völgyi Alexandra az állampolgársági ügyek és a honosítási eljárások rejtelmeibe avatta be a közönséget.

A konferencia előadói ***Fotó: K. N. K.***

Kollár Zseraldina közgazdász „Reklámtáblák az alkalmazottak” című előadásában azt emelte ki, hogy a munkáltatók számára is fontos az online megjelenés, továbbá kitért az Y generáció munkavállalói szokásaira is.

Magyar Ervin, a Bosch Elektronikai Kft. szakembere a lehető leggazdaságosabb termék-előállítást szolgáló Lean vállalatirányítási rendszer mibenlétét ismertette.

Fábián Nikolett, a Lehel Vezér Gimnázium tanára a Holocaust oktatásnak új módszereit mutatta be a Yad Vasem Intézet által szervezett tanulmányút során szerzett ismeretei alapján.

Dr. Pethő Lászlónak, a Jászsági Évkönyv főszerkesztőjének felajánlásából az előadók lehetőséget kapnak a Jászsági Évkönyv 2018-as számában való megjelenésre.

Dr. Körei Nagy Katalin újságíró

Honismereti találkozó Jászdózsán

A Dósai Honismereti Szakkör március 10-én tartotta hagyományos éves találkozóját, amely a Római Katolikus templomban szentmisével kezdődött a szakkör élő és elhunyt tagjaiért. A szentmisét celebrálta Ivancsó István esperes plébános. A templomban mutatták be azt az öt öltözet jászsági viseletet is, amelyet a Jászdózsai Iskoláért, Óvodáért és Közművelődésért Alapítvány készíttetett, s a mise végén felszentelésre kerültek.

Az előadáson bemutatott csábító ételek láttán a közönség kellő módon megéhezett, így nem nagyon kellett nógatni a társaságot az ünnepi ebéd, a finom jászsági birkapörkölt elfogyasztására, amelyet most is a szakkör tagjai által készített ízletes sütemények követtek az asztalon.

Ebéd után a dósai fiatalok ismét bemutatták az újonnan készült jász viseleteket, amelyek nagy sikert és elismerést arattak a vendégek körében. Majd

Dósai fiatalok jász viseletben ***Fotó: ifj. Pócs János***

Ezt követően a rendezvény a Közösségi Házban folytatódott, ahol elsőként Pócs János országgyűlési képviselő, majd Szerencsés István polgármester köszöntötte a népes vendégkoszorút. Ezután Hortiné dr. Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatója tartott vetítettképes előadást *„A hasán spórol az ember" Jellegzetességek a Jászság népi táplálkozásából* címmel.

sor került az ünnepi műsorra, melyben fellépett a Dósai Honismereti Szakkör Népdalkórusa, a Dósai néptáncosok, Nemeczky László, a Mezőfalvi Néptáncegyüttes és a Gyöngyösoroszi Férfikórus. Ezután a jászsági honismereti szakkörök vezetői szíves szóval és ajándékkal köszöntötték a vendéglátókat. A találkozó a hagyományokhoz híven most is közös énekléssel ért véget. ***Iris***

Jászfényszaru várja a Jász Világtalálkozó vendégeit

Ebben az évben, **június 29–30. és július 1-jén Jászfényszarun** kerül megrendezésre a XXIV. Jász Világtalálkozó.

Jászfényszaru Önkormányzata és a Jászok Egyesülete már az elmúlt év őszén megkezdte a szervezőmunkát és a találkozó előkészületeit. A találkozó most is gazdag programot kínál a településre érkezőknek, amely között kiemelkedik a 20. jászkapitány megválasztása.

A rendezők nagy szeretettel várnak minden érdeklődőt Jászfényszaruba, a jászok és a jász hagyományőrzés legnagyobb seregszemléjére!

Lapunk szerzői

Dr. Bathó Edit *etnográfus, a Jász Múzeum igazgatója, Jászberény*
Dr. Berki Imre *múzeumigazgató, Tűzoltó Múzeum, Budapest*
Dr. Cseuz Imre *nyugalmazott középiskolai tanár, Karcag*
Csörgő Terézia, *a Lehel Vezér Gimnázium nyugalmazott kémia-biológia szakos tanára, Jászberény*
Fodor István Ferenc *helytörténeti kutató, Jászjákóhalma*
Héra Éva, *a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség elnöke, Budapest*
Kiss Henriett *zenetörténész, Jászberény*
Dr. Körei Nagy Katalin *újságíró, Jászberény*
Lukácsi László *helytörténeti kutató, Jászalsószentgyörgy*
Metykó Béla *helytörténeti kutató, Jászberény*
Örsi Zsolt *etnográfus, Dévaványa*
Rideg István, *a Gábor Áron Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Kollégium nyugalmazott középiskolai tanára, Karcag*
Sárközi Ágnes *helytörténeti kutató, Jászberény*
Dr. Selmeczi László *régész, Budapest*
Szathmáry István *újságíró, Szolnok*
Fülöpszállási Székely Gábor *helytörténeti kutató, műgyűjtő, Fülöpszállás*
Varga István, *Fülöpszállás*
Varga Istvánné *tanárnő, Fülöpszállás*

LAPZÁRTA

Rendszeres és alkalmi szerzőink figyelmébe ajánljuk, hogy a következő lapszámunk 2018. június végén jelenik meg. A kéziratokat és a fotókat elsősorban e-mailen legkésőbb 2018. május 30-ig kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe.

* * *

Lapunk a Jászsági Önkormányzatok Szövetsége támogatásával jelenik meg.

REDEMPTIO
A jász és kun települések honismereti lapja
Megjelenik kéthavonta
Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány
Felelős szerkesztő: Hortiné dr. Bathó Edit
A szerkesztőbizottság tagjai:
Bugyi Gábor, Farkas Kristóf Vince, Kókai Magdolna
Előkészítési munkák:
Bugyi Gábor, Papné Varga Bernadett
A kiadó és a szerkesztőség címe:
5100 Jászberény, Táncsics M. u. 5.
Tel./fax: 57/502-610
E-mail: jaszmuzeum@gmail.com
www.jaszmuzeum.hu
ISSN 1218-9553
Nyomdai munkák: ARTANDER Kft.
www.artander.hu